

Erityisopetuksen suunnitelma ammatillisessa perustutkintokoulutuksessa

AMES -projektin loppuraportti

© Opetushallitus

Taitto: Layout Studio Oy/Marke Eteläaho

ISBN 952-13-2353-1 (nid.)

ISBN 952-13-2354-X (pdf)

ISSN 1237-6590

Editia Prima Oy, Helsinki, 2005

LUKIJALLE

AMES -projekti eli ammatillisen erityisopetuksen suunnitelmaprojekti toteutettiin Opetusministeriön myöntämän erityismäärärahan tuella ja Opetushallituksen koordinoimana vuosina 2002–2003. Sen tuloksena syntyi kymmenen esimerkkiä koulutuksen järjestäjän erityisopetuksen suunnitelmaksi. Suunnitelmia on esitelty paikallisissa levitysseminaareissa ja ne ovat luettavissa Opetushallituksen internetsivuilla. Esimerkkien toivotaan tukevan muiden koulutuksen järjestäjien erityisopetuksen suunnittelua ja antavan virikkeitä opetussuunnitelmatyöhön erityisopetuksen osalta.

Tässä loppuraportissa on esitetty yhteenveto AMES -projektista ja siinä tuotetuista erityisopetuksen suunnitelmista. Raportissa on hahmoteltu tyypillisen erityisopetuksen suunnitelman ja HOJKS -prosessin sisältöä sekä arvioitu projektin toteutumista. Projektissa tuotetut erityisopetuksen suunnitelmat olivat ensimmäisiä laatuaan ja kuvaavat sen hetkistä tilannetta ja ajattelua. Ammatillinen erityisopetus on projektin päättymisen jälkeen laajentunut, erityispedagoginen osaaminen on lisääntynyt ja lainsäädäntöä on muutettu opiskelijahuollon osalta siten, että erityisopetuksen kannalta tärkeä eri hallinnonalojen välinen yhteistyö tulee vahvistumaan. Muutokset edellyttävät opetussuunnitelmien uudistamista ja tarkistamista. Opetussuunnitelmatyö on siten jatkuva prosessi ja AMES -projektissa tuotetut suunnitelmat loivat vankan pohjan, josta on hyvä jatkaa.

Lämpimät kiitokset kaikille projektiin osallistuneille koulutuksen järjestäjille ja erityisesti niille aktiivisille rehtoreille, koulutuspäälliköille, opettajille, opinto-ohjaajille ja muille henkilöille, jotka ovat olleet mukana tuottamassa suunnitelmia, seminaareja ja raportteja.

Kaija Miettinen
Opetushallitus

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	6
2	AMES -PROJEKTI	7
2.1	Tavoitteet	7
2.2	Osallistujat	8
2.3	Painopistealueet ja yhteistyö	9
2.4	Toiminta	10
3	AINEISTO JA SEN KÄSITTELY	11
4	KOULUTUKSEN JÄRJESTÄJÄN ERITYISOPETUKSEN SUUNNITELMAN SISÄLTÖJÄ	13
4.1	Johdanto-osa	13
4.2	Toimintaympäristön kuvaus	14
4.2.1	Lainsäädäntö ja opetussuunnitelman perusteet	14
4.2.2	Koulutuspoliittiset linjaukset	15
4.2.3	Paikalliset linjaukset	16
4.3	Erityisopetuksen järjestämisen periaatteet	17
4.4	Erityisopetuksen työtapa ja menetelmiä	18
4.5	Yhteistyö perusopetuksen kanssa ja ennakoivat toimenpiteet	21
4.6	Erityisopetuksen tarpeessa olevien opiskelijoiden kartoittaminen	22
4.7	Opiskelijan henkilökohtaiset suunnitelmat	23
4.7.1	HOJKS -prosessin kuvaus	24
4.7.2	HOJKSin sisällöt	25
4.7.3	Vastuuhenkilöt	26
4.7.4	HOJKSin arviointi ja seuranta	26
4.8	Tuki- ja erityispalvelut	26
4.9	Opinto-ohjaus erityisopetuksessa	28
4.10	Opiskelijan arviointi erityisopetuksessa	29
4.11	Erityisopetuksen resursointi	29
4.12	Erityisopetuksen seuranta ja kehittäminen	30
4.13	Opiskelun jälkeisen ajan valmistelu	30
5	HANKKEEN ARVIOINTIA	31
5.1	Erityisopetuksen suunnitelmat	31
5.2	Osallistujien kokemuksia	32
6	YHTEENVETO	34

7	KIRJALLISUUS	36
8	LIITTEET	
	Liite 1 AMES -projektin aikataulu 15.12.2001–30.4.2003	37
	Liite 2 Aineistoanalyysin tulokset	38
	Liite 3 Erityisopetuksen suunnitelman otsikoita ja sisältöjä	41
	Liite 4 HOJKS otsikoita ja sisältöjä	43

1 JOHDANTO

Ammatillisen koulutuksen lainsäädäntö uudistettiin vuonna 1998. Sen mukaan koulutuksen järjestäjän tulee hyväksyä koulutusta varten opetussuunnitelma, joka perustuu **Opetushallituksen laatimiin opetussuunnitelman perusteisiin**. Siihen tulee sisällyttää kaikkia koulutusaloja ja tutkintoja varten yhteinen osa ja tutkinnoittain eriytyvät osat. Yhteisessä osassa tulee määritellä tarvittavin osin kaikille koulutusaloille yhteisten periaatteiden ja menettelytapojen ohella koulutusaloittain eriytyvät osat. Yhteisen osan tulee sisältää myös erityisopetuksen ja siihen liittyvien tukipalvelujen järjestäminen. Koulutuksen järjestäjien opetussuunnitelmatyön tueksi perustettiin Opetusministeriön vuoden 2001 erityismäärärahojen tuella projekti, jossa tuotettiin esimerkit kaikkiin perustutkintoihin ja koulutusohjelmiin sekä niiden yhteisiin osiin.

Samaan aikaan valmistui Ehdotus erityisopetuksen strategiaksi toisen asteen ammatilliseen koulutukseen (Opetusministeriö 2002) ja valmisteilla oli myös kyseisen strategian toimenpideohjelma (Opetusministeriö 2004). Erityisopetuksen kehittäminen oli siten ajankohtainen asia ja vuonna 2002 sitä varten ohjattiin oma erillismäärärahasa, jonka tuella perustettiin AMES -projekti Nimi muodostettiin lyhennyksenä sanoista **ammatillisen erityisopetuksen suunnitelma**. Lyhenne juurtui nopeasti käyttöön ja omalta osaltaan auttoi jäsentämään ja hahmottamaan projektille asetettua tehtävää, joka oli koulutuksen järjestäjän erityisopetuksen suunnitelman tuottaminen omiin tarpeisiin ja valtakunnalliseen levitykseen. Tässä raportissa, samoin kuin AMES -projektissa, erityisopetusta koskevaa opetussuunnitelman yhteistä osaa kutsutaan **koulutuksen järjestäjän erityisopetuksen suunnitelmaksi**.

AMES -projektissa tuotetut kymmenen erityisopetuksen suunnitelmaa analysoitiin laadullisesti tekstianalyysin avulla. Sen kautta tavoiteltiin ja saatiin tietoa tyypillisestä koulutuksen järjestäjän erityisopetuksen suunnitelmasta ja siihen oleellisesti sisältyvästä HOJKS -prosessista (HOJKS = henkilökohtainen opetuksen järjestämisestä koskeva suunnitelma). Suunnitelmia verrattiin opetussuunnitelman perusteiden määräyksiin, voimassa olevaan lainsäädäntöön ja valtakunnallisiin linjauksiin. Raporttiin on poimittu joitakin lainauksia suoraan koulutuksen järjestäjän opetussuunnitelmista ja ne on kirjoitettu *kursiivilla*. Lainauksen lopussa oleva numero on kyseisen koulutuksen järjestäjän koodi tässä tutkimuksessa. Käsittely on pyritty tekemään hyvin yleiseksi ja siksi koulutuksen järjestäjien nimiä ei tekstissä kovin paljon korosteta. Vain silloin, kun lainataan suoraan jotakin kyseisen koulutuksen järjestäjän tuottamaa uutta mallia tai innovaatioita, nimi mainitaan.

Projektissa tuotetut erityisopetuksen suunnitelmat olivat ensimmäisiä laatuaan, joten niiden voidaan katsoa muodostavan hyvän pohjan opetussuunnitelmatyön jatkamiselle.

2 AMES -PROJEKTI

2.1 TAVOITTEET

AMES -projektin keskeiseksi tavoitteeksi asetettiin koulutuksen järjestäjän erityisopetuksen suunnitelman tuottaminen osana opetussuunnitelman yhteistä osaa. Erityisopetuksen suunnitelman tulee sisältää opetussuunnitelman perusteiden mukaan (Opetushallitus 2001, 77) erityisopetuksen ja siihen liittyvien tukipalvelujen järjestämisen:

- tavoitteet
- toteutus
- opetusmenetelmät
- tuki- ja erityispalvelut
- asiantuntijapalvelut
- yhteistyötahot
- vastuut

Lisäksi opetussuunnitelman perusteissa edellytetään, että oppilaitoksen tulee varata erityisopetukseen riittävät voimavarat ja koko oppilaitosyhteisön tulee tukea erityis- tukea tarvitsevien opiskelijoiden oppimista (Opetushallitus 2001, 78).

Projektissa otettiin tavoitteeksi vastata myös ajankohtaisiin koulutuksen kehittämistä koskeviin linjauksiin ja päätettiin, että projektissa tuotettujen koulutuksen järjestäjien erityisopetuksen suunnitelmien tulisi sisältää mm. seuraavia asiakokonaisuuksia:

- Opiskelijavalinnan periaatteet ja yhteistyön perusopetuksen, kotikuntien ja muiden sidosryhmien kanssa ennen opiskelijavalintaa. Tämä on ns. nivelvaiheen yhteistyötä, jonka avulla tuetaan erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden siirtymistä toisen asteen ammatillisiin opintoihin, taataan muualla tehtyjen suunnitelmien jatkuvuus ja mahdollistetaan tiedon vaihto.
- Alueellisen yhteistyön periaatteet erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden opetuksessa ja oman oppilaitoksen periaatteet siitä, miten vastataan heidän koulutustarpeisiinsa. Yhteistyö ammatillisten erityisoppilaitosten, alueen viranomaisten ja järjestöjen kanssa; esim. sosiaali- ja terveystoimi, nuorisotoimi, seurakunnat, poliisi, päihdeklinitikat, vammaisjärjestöt jne.

- Erityisopetuksen järjestämisen periaatteet ja toteutustavat. Pyritäänkö inklusiivisiin ratkaisuihin, puhutaanko integraatiosta, käytetäänkö samanaikaisopetusta, koulunkäyntiavustajia tai ohjaajia. Mikä on kantava ajatus erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden oppimisen tukemisessa ja edistämisessä, käytetäänkö erityisiä opetusmenetelmiä tai oppimista harjaannuttavia ohjelmia. Miten hyödynnetään ulkopuolisia asiantuntijapalveluita.
- Erityisopiskelijaksi nimeämisen periaatteet ja käytännön päätöksentekoprosessi. Jokaiselle erityisopiskelijaksi nimetylle opiskelijalle laaditaan henkilökohtainen opiskelun järjestämistä koskeva suunnitelma, HOJKS, ammatillista koulutuksesta annetun lain 630/98, pykälän 20 mukaisesti. Erityisopetuksen suunnitelmassa tulee kuvata HOJKS -prosessi opintojen alkamisesta niiden päättymiseen asti. Oleellinen osa HOJKSia on myös työhönsijoittumissuunnitelma.
- Erityisopetuksen resursoinnin ja työnjaon periaatteet.

Pääasiallisena tavoitteena oli tuottaa hyvää ja laadukasta erityisopetusta koskevaa toimintaa projektiin osallistuvissa oppilaitoksissa. Tavoitteena oli myös, että projektiin osallistuvat tuottavat kirjalliset erityisopetuksen suunnitelmat, jotka julkaistaan sähköisessä muodossa Opetushallituksen internetsivuilla.

Projektiin osallistuvat oppilaitokset ja koulutuksen järjestäjät sitoutuivat myös organisoimaan levitysseminaarin oman alueensa ammatillisille oppilaitoksille, peruskouluille, kuntien ja kuntayhtymien opetuksesta ja sosiaalitoimesta vastaaville henkilöille sekä muille opiskelijan kanssa työskenteleville tahoille.

2.2 OSALLISTUJAT

AMES -projektiin valittiin erilaisia koulutuksen järjestäjiä eri puolilta Suomea. Mukaan haluttiin ottaa pieniä ja suuria, maaseudulla ja kaupungissa sijaitsevia koulutuksen järjestäjiä. Lisäksi mukaan valittiin yhden kunnan alueella toimivia koulutuksen järjestäjiä ja monen kunnan alueella toimivia koulutuskuntayhtymiä. Tavoitteena oli saada esimerkkejä erityyppisten koulutuksen järjestäjien suunnitelmista ja tavasta koordinoida erityisopetusta. Määräraha myönnettiin seuraaville koulutuksen järjestäjille:

1. Kemijärven kaupunki
2. Keski-Uudenmaan ammattikoulutusyhtymä
3. Kokemäenjokilaakson koulutuskuntayhtymä
4. Kotkan kaupunki
5. Pohjois-Savon ammatillisen koulutuksen kuntayhtymä
6. Turun kaupunki
7. Åbolands yrkeskola SKN

Määrärahan saaneet koulutuksen järjestäjät toimivat koordinaattoreina ja projektiin nimettyinä muina oppilaitoksina olivat Huittisten ammatti- ja yrittäjäopisto (Kokemäki) ja Rauman ammattiopisto yhdessä Kokemäenjokilaakson koulutus-

kuntayhtymän kanssa, jotka muodostivat projektissa Satakunnan seutu –nimisen oman alatyöryhmän. Lisäksi Haminan kaupunki toimi yhdessä Kotkan kaupungin kanssa. Projektia koordinoi Opetushallitus.

2.3 PAINOPISTEALUEET JA YHTEISTYÖ

Erityisopetuksen suunnitelman laatiminen oli projektin päätavoite, mutta sen lisäksi kullekin koulutuksen järjestäjälle valittiin oma painopistealue, joka heidän tuli erityisesti ottaa huomioon suunnitelmaa laatiessaan. Lisäksi projektiin osallistuville koulutuksen järjestäjille nimettiin yhteistyökumppaniksi alueellisesti lähellä sijaitseva ammatillinen erityisoppilaitos, jonka kanssa toivottiin soveltuvin osin tehtävän yhteistyötä. Yhteistyön tavoitteena oli synnyttää luontevia kontakteja erityisopetuksen palvelu- ja kehittämiskeskuksina toimivien ammatillisten erityisoppilaitosten kanssa. Painopistealueet ja yhteistyöoppilaitokset on esitetty taulukossa 1.

Taulukko 1. Painopistealueet erityisopetuksen suunnitelman laatimisessa.

Koulutuksen järjestäjä	Painopistealue	Yhteistyöoppilaitos
Kemijärven kaupunki Itä-Lapin oppimiskeskus	Pienen oppilaitoksen näkökulma erityisopetuksessa ja alueellisessa yhteistyössä	Merikosken ammatillinen koulutuskeskus ja Kuhankosken erityisammattikoulu
Keski-Uudenmaan ammattikoulutusyhtymä	Alueellinen yhteistyö ja verkostoyhteistyö erityisopetuksen järjestämisessä	Invalidiliiton Järvenpään koulutuskeskus ja Keskuspuiston ammattiopisto
Kokemäenjokilaakson koulutuskuntayhtymä Huittisten ammatti- ja yrittäjäopisto Rauman ammattiopisto	Opetuksen erityttäminen ja pienryhmäopetus	Alavuden erityisammattikoulu
Kotkan kaupunki Haminan kaupunki	Opiskelijahuollon ja muiden oppilaitoksen tukipalvelujen rooli erityisopetuksessa	Perttulan erityisammattikoulu ja Kiipulan ammattiopisto
Pohjois-Savon ammatillisen koulutuksen kuntayhtymä	HOJKS ja oppimisvaikeuksien havaitseminen, tunnistaminen ja huomioon ottaminen erityisopetuksessa	Kaprakan ammatillinen koulutuskeskus ja Nikkarilan erityisammattikoulu (nyk. Bovallius-ammattiopisto)
Turun kaupunki	Oppimisvaikeuksien havaitseminen ja tunnistaminen ja huomioon ottaminen opetuksessa, HOJKS -asiakirjamallin tuottaminen	Kuulovammaisten ammattikoulu (nyk. Aura-instituutti)
Åbolands yrkeskola SKN	Individuella planen, special undervisning, diagnostisering samt undervisningsmetoder. Samarbete med föräldrar och vårdnadsvare.	Yrkesträningskolan i Nykarleby (nyk. Optima)

2.4 TOIMINTA

Projekti käynnistettiin aloitusseminaarilla 11.1.2002, jossa sovittiin yhteiset toimintatavat. Projekti eteni aikataulussa, kaikki erityisopetuksen suunnitelmat valmistuivat ja alueelliset levitysseminaarit järjestettiin. Erityisopetuksen suunnitelmat liitettiin Opetushallituksen www.edu.fi -sivustolle, jossa niihin on voinut tutustua. Jokainen projekti laati myös loppuraportin, jossa kuvattiin projektin toiminta. Projektin aikana pidettiin yhteisiä tapaamisia, joissa käsiteltiin suunnitelmien etenemistä ja erityisopetuksen ajankohtaisia asioita. Toisen, erityisopetusta sivuavan LATU -hankkeen eli Laatu opetukseen ja tukea oppimiseen -hankkeen kanssa pidettiin yhteinen seminaaripäivä 26.11.2002 Siinä käsiteltiin erityisesti nivelvaihetta peruskoulusta toisen asteen ammatilliseen koulutukseen ja levitettiin hyviä käytäntöjä projektista toiselle. Projektin tapahtumien aikataulu on esitetty liitteessä 1.

Myös alussa mainitun Opetushallituksen opetussuunnitelmaprojektin kanssa tehtiin tiivistä yhteistyötä. Siinä Espoon koulutuskuntayhtymä (Palvelualojen oppilaitos) ja Länsi-Uudenmaan koulutuskuntayhtymä laativat erityisopetuksen suunnitelman osana koulutuksen järjestäjän opetussuunnitelmaa.

Projektiin osallistuneet koulutuksen järjestäjät olivat yleisesti ottaen hyvin eri vaiheissa opetussuunnitelman ja siten myös erityisopetussuunnitelman laatimisessa. Osalla se oli hyvää vauhtia etenemässä, osa oli vasta tiedostamassa velvoitetta. Tilanne näkyi selvästi AMES -projektin aikana ja suunnitelmat valmistuivatkin hyvin eritahtisesti. Erittäin tärkeä merkitys näytti olevan sillä, miten vahvasti koulutuksen järjestä oli mukana suunnitelman laatimisessa. Työ oli helpompaa, kun koulutuksen järjestäjällä oli siinä vahva rooli ja toisaalta vaikeampaa, kun työtä tehtiin yksittäisen oppilaitoksen tasolla.

Levitysseminaareihin oli kutsuttu projektiin osallistuneiden koulutuksen järjestäjien henkilökunnan lisäksi alueen muiden koulujen ja oppilaitosten henkilökuntaa sekä muiden hallinnonalojen edustajia. Tapahtumasta tiedotettiin alueen tiedotusvälineille ja muutamalla paikkakunnalla paikallislehdet tekivät artikkeleja sekä tapahtumasta että erityisopetuksen järjestämisestä. Tapahtumiin osallistui yhteensä lähes 400 ihmistä.

Projekti päättyi päätösseminaariin, joka pidettiin 16.10.2003.

3 AINEISTO JA SEN KÄSITTELY

Projektissa syntyi kymmenen erityisopetuksen suunnitelmaa. Sivumäärältään ne vaihtelivat 12–30 sivun väliltä. Lisäksi suunnitelmiin sisältyi erilaisia liitteitä kuten HOJKS- ja HOPS -lomakkeita, tiedonsiirto-, seuranta- ja kehityskeskustelulomakkeita. Lisäksi projektissa julkaistiin Pohjois-Savon ammattiopiston mukautetun opetuksen tavoitteet autotekniikan, kuljetuspalvelujen, kunnossapitoasentajan ja maatalouden koulutusohjelmiin.

Projektin vetäjä käsitteli aineiston laadullisesti ja menetelmänä käytettiin tekstianalyysia. Aineisto luokiteltiin useampaan otteeseen eri perustein. Ensimmäisessä ja tärkeimmäksi katsottavassa luokittelussa käytettiin opetussuunnitelman perusteiden määräyksiä (Opetushallitus 2001), koulutuksen kehittämissuunnitelman 1999–2004 tärkeimpiä erityisopetusta koskevia linjauksia (Opetusministeriö 1999) sekä lainsäädännön (Laki ammatillisesta koulutuksesta 630/1998 ja Asetus ammatillisesta koulutuksesta 811/1998) velvoitteita niiltä osin kuin ne eivät jo sisälly opetussuunnitelman perusteisiin. Opetussuunnitelman perusteista on luokitteluaineistoa poimittu yhteisestä osasta (1.1), opiskelijan arvioinnista erityisopetuksessa (4.6), opinto-ohjauksen järjestämistä koskevasta osasta (5.1) sekä erityisopetuksen toteuttamisesta koskevasta osasta (5.3). Myös Opetusministeriön Ehdotus toisen asteen ammatillisen koulutuksen strategiaksi (Opetusministeriö 2002) -asiakirjasta poimittiin ne asiat, joiden katsottiin olevan oleellisia erityisopetuksessa ja jotka sisällytettiin projektin tavoitteisiin tai joita projektin aikana otettiin esille.

Luokittelurunko ja saadut tulokset on esitetty liitteessä 2. Luokittelun tuloksena syntyi määrällistä aineistoa siitä, miten monessa opetussuunnitelmassa tarkastelun kohteena oleva asia oli mainittu. Koska aineisto on pieni, ilmaistaan tulokset lähinnä sanallisesti. Suluissa on ilmaistu myös määrällinen tulos antamaan viitettä kunkin asian yleisyydestä. Esimerkiksi merkintä (4/10) merkitsee sitä, että neljässä suunnitelmassa kymmenestä on asia käsitelty.

Aineistoanalyysille on tyypillistä, että tutkija tulkitsee tekstistä asioita, ellei niitä ole selkeästi ilmaistu luokitteluperusteen mukaisin termein. Niin tapahtui tässäkin selvityksessä ja varmaa on, että aina ei tulkinta ole täysin oikea. Ongelmia esiintyi lähinnä silloin, kun erityisopetuksen suunnitelma oli erittäin suppea ja selkeästi osa muuta opetussuunnitelmaa, jolloin jotkin erityisopetukselle oleelliset asiat todennäköisesti sisältyivät näihin muihin osiin. Tällainen oli esimerkiksi opiskelijan arviointi, josta koulutuksen järjestäjillä ja oppilaitoksilla on yleensä oma erillinen ohjeistuksensa ja johon myös erityisopetuksen asiat saattavat sisältyä. Sama tilanne tuntui vallitsevan opinto-ohjauksessa. Tulkinta on kuitenkin tehty vain projektissa tuotetun erityisopetuksen suunnitelman pohjalta, vaikka nähtävissä olisi ollutkin, että taustalla on todennäköisesti olla laajempaa aineistoa.

Toisessa luokittelussa kerättiin erityisopetuksen suunnitelmista otsikot, tutkittiin niiden sisältöjä ja etsittiin asiat, joita kunkin otsikon alla esiintyi. Luettelo erityisopetuksen suunnitelmien otsikoista ja sisällöistä on esitetty liitteessä 3. Aineistoanalyysistä saadut tulokset ryhmiteltiin näiden opetussuunnitelmien otsikoista johdettujen otsikoiden alle ja käsillä oleva raportti rakentui sille pohjalle. Samoin kerättiin kaikista erityisopetuksen suunnitelmista HOJKS -otsikot ja tuotettiin luettelo otsikoista ja niiden sisällöistä (liite 4). Jonkin verran opetussuunnitelmiin sisältyi uusia ja innovatiivisia asioita, joita on tekstissä myös tuotu esille.

4 KOULUTUKSEN JÄRJESTÄJÄN ERITYISOPETUKSEN SUUNNITELMAN SISÄLTÖJÄ

Opetussuunnitelman perusteiden johdonmukainen, yhtenäiseen asiakirjaan perustuva esitystapa ei välttämättä ole vielä käytännön toimintaa oppilaitoksissa. Siellä monilla asiakirjoilla on oma, pitkä historiansa. Opiskelijan arvioinnin ohjeet, ohjeet opiskelijoiden poissaoloihin puuttumisen tavoista ja menetelmistä tai erityisopetuksen järjestämisestä ovat syntyneet käytännön akuuteista tarpeista ja niistä on muodostettu oma erillinen ohjeistus. Tämä näkyy joissakin erityisopetuksen suunnitelmien sisällöissä siten, että erityisopetuksen suunnitelmaan ei näitä asioita ole enää kirjattu. Joissakin suunnitelmissa taas painotetaan projektissa esille tulleita uusia näkökulmia kokonaisuuteen verrattuna hyvinkin paljon.

Tyypillisesti AMES -projektissa tuotettu erityisopetuksen suunnitelma sisälsi seuraavat otsikot tai asiakokonaisuudet:

- johdanto-osa
- toimintaympäristön kuvaus
- erityisopetuksen järjestämisen periaatteet
- erityisopetuksen työtapoja ja menetelmiä
- yhteistyö perusopetuksen kanssa ja ennakoivat toimenpiteet
- erityisopetuksen tarpeessa olevien opiskelijoiden kartoittaminen
- opiskelijan henkilökohtaiset suunnitelmat
- tuki- ja erityispalvelut
- opinto-ohjaus erityisopetuksessa
- opiskelijan arviointi erityisopetuksessa
- erityisopetuksen resursointi
- erityisopetuksen seuranta ja kehittäminen
- opiskelun jälkeisen ajan valmistelu.

Kunkin asiakokonaisuuden sisältöä tarkastellaan erikseen seuraavissa luvuissa.

4.1 JOHDANTO-OSA

Varsinaisesti nimettyjä johdanto-osia oli kolmessa erityisopetuksen suunnitelmassa. Niissä käsiteltiin suunnitelman sisältöä ja rakennetta, laajuutta, tarkoitusta ja AMES -projektin tehtäväksi antoa. Lisäksi yhdessä suunnitelmassa oli johdanto-osaksi tarkoitettu teksti, jossa avoimesti kerrottiin suunnitelman eroavan erityisopetuksen käytännön toteuttamisesta ja olevan enemmänkin suunnitelma siitä, miten erityisopetus tulisi toteuttaa. Muiden projektiin osallistuneiden osalta suunnitelman käytännön toteutuminen jäi epäselväksi. Vaikutelmaksi kuitenkin jäi, että suurimmassa osassa oikeasti kuvattiin toimivaa järjestelmää ja vain pienessä osassa suunnitelmaa vasta oltiin viemässä käytäntöön.

Erityisen mielenkiintoisia olivat johdanto-osat, joissa käsiteltiin hyvin laajasti erityisopetuksen taustalla olevaa ajattelua ja yhteiskunnallisen toiminnan vaikutusta ammatilliseen koulutukseen. Niissä mietittiin ihmiskäsitystä, käsitystä tiedosta ja oppimiskäsitystä erityisopetuksen lähtökohtana. Pohdintaa jatkettiin miettimällä sosiaalis-kulttuuristen, taloudellisten, pedagogisten ja koulutuspoliittisten tekijöiden vaikutusta erityisopetuksen järjestämiseen ja yksittäisen opiskelijan oppimisen ja kehittymisen tukemiseen. Joissakin suunnitelmissa otettiin mukaan myös kuntoutuksen osuus koulutuksessa:

Opiskelun aikainen kuntoutus merkitsee opiskelulle tavallisesti joko lyhytkestoisia tai pitempiketoisia poissaoloja ja näin opintojen hidastumista – tai ainakaan opiskelija ei ole aina läsnä opetuksessa; näissä tilanteissa jos missä testataan oppilaitoksessa vallitsevia asenteita yksilöllisten tarpeiden huomioon ottamisen suhteen. (2)

4.2 TOIMINTAYMPÄRISTÖN KUVAUS

Toimintaympäristön kuvauksiksi luettiin tässä yhteydessä asiat, joissa käsiteltiin ammatillisen koulutuksen tehtävää yleisellä tasolla, lainsäädäntöä, opetussuunnitelman perusteiden määräyksiä erityisopetuksesta sekä valtakunnallisia linjauksia. Lisäksi käsiteltiin erityisopetusta alueellisesta näkökulmasta, koulutuksen järjestäjän tilannetta ja tehtyjä linjauksia.

4.2.1 Lainsäädäntö ja opetussuunnitelman perusteet

Opetussuunnitelman perusteiden yhteisessä osassa ilmaistaan ammatillisen peruskoulutuksen tehtävät ja tavoitteet. Jo sen ensimmäisessä luvussa määrätään, että opetuksessa tulee kannustaa opiskelijaa harrastuksiin ja persoonallisuuden kehittämiseen sekä luoda myönteinen oppimisympäristö, jossa elämäntaidot vahvistuvat (Opetushallitus 2001, 9). Noin neljäsosa koulutuksen järjestäjistä oli kirjannut nämä tavoitteet.

Paremmiin oli käsitelty velvoite huomion kiinnittämisestä oppimisvalmiuksiltaan erilaisiin opiskelijoihin sekä tukitoimien kehittämiseen yhteistyössä kotien ja koulun ulkopuolisten asiantuntijoiden kanssa. Tämän olivat kirjanneet opetussuunnitelmiin lähes kaikki koulutuksen järjestäjät. Opetussuunnitelman perusteissa myös määrätään, että koulutuksessa tulee tukea opiskelijan myönteistä yksilöllistä kehitystä, tasa-arvoa ja tervettä itsetuntoa. (Opetushallitus 2001, 9) Myönteisen yksilöllisen kehityksen tukemisen ja tasa-arvon tavoitteen oli sisällyttänyt opetussuunnitelmiin seitsemän koulutuksen järjestäjää kymmenestä (7/10). Terveen itsetunnon kehittymisen mainitsi vain kaksi koulutuksen järjestäjää (2/10).

Ammatillisen koulutuksen lainsäädännön keskeiset, erityisopetusta koskevat säädökset olivat opetussuunnitelmiin kirjanneet lähes kaikki koulutuksen järjestäjät (9/10). Lakipykälät oli yleensä liitetty tekstiin siten, että ne tukivat ja antoivat informaatiota lukijalle lainsäädännön velvoittavuudesta erityisopetuksen antamisen

ja HOJKSin laatimisen suhteen. Yksi koulutuksen järjestäjä oli liittännyt mukaan myös viittauksen opinto-ohjausta koskevaan pykälään sekä vastaaviin kohtiin opetussuunnitelman perusteissa. Erityisopetus, tukipalvelut ja opinto-ohjaus liitettiin näiden taidokkaasti ajatuksellisesti yhteen.

Ammatillisen koulutuksen lainsäädännössä annetaan koulutuksen järjestäjälle mahdollisuus lukea hyväksi aikaisempia opintoja tai järjestää opetus toisin, mikäli tutkinnon sisältämien opintojen suorittaminen olisi opiskelijalle olosuhteet ja aikaisemmat opinnot huomioon ottaen joltakin osin kohtuutonta. Tämä kohta koskee kaikkea opetusta, mutta se on erityisen käyttökelpoinen erityisopetuksessa silloin, kun otetaan huomioon opiskelijan yksilölliset lähtökohdat. Tämän ammatillisesta koulutuksesta annetun lain pykälän oli erityisopetuksen suunnitelmiin sisällyttänyt vajaa puolet (4/10) koulutuksen järjestäjästä.

Projektissa käsiteltiin myös erityisopetusta ja opiskelijahuoltoa sivuavia mutta kaikkea ammatillista koulutusta koskevia säädöksiä. Niistä parhaiten oli suunnitelmiin sisällytetty tukiovetus (6/10) sekä opiskelijan kuuleminen, jonka kaikki olivat ottaneet huomioon etenkin erityisopetukseen nimeämisen ja HOJKS -työskentelyn yhteydessä. Erityisopetukselle oleellisesta opiskelijaterveydenhoidosta oli kirjannut asioita puolet koulutuksen järjestäjistä (5/10). Nivelvaiheen yhteistyöhön ja oppilaitoksen henkilökunnan yhteistyölle ominaisesta ja problemaattisesta sallassapidosta ja opiskelijan HOJKS -tietojen siirtämistä käsiteltiin kolmessa (3/10) erityisopetuksen suunnitelmassa. Opintososiaalisia etuuksia erityisopetuksessa oli käsitelty puolessa erityisopetuksen suunnitelmia (5/10) ja muun lainsäädännön (esim. Vammaispalvelulaki) mukaan saatavaa tukea oli käsitelty vain muutamassa opetussuunnitelmassa (3/10). Opiskelija-asunnoissa asumista käsiteltiin yhdessä erityisopetuksen suunnitelmassa.

4.2.2 Koulutuspoliittiset linjaukset

Projektin aikana tuotiin esille vahvasti koulutuspoliittisia linjauksia erityisopetuksessa ja toivottiin näiden linjausten tulevan esille oppilaitosten toiminnassa ja erityisopetuksen suunnitelmissa. Tärkein erityisopetusta koskevista linjauksista oli tavoite koko ikäluokan kouluttamisesta (Opetusministeriö 1999). Tavoite koskee etenkin ammatillista koulutusta, koska toisella asteella vain ammatillisessa koulutuksessa on erityisopetuksen järjestäminen mahdollista siten, että siihen liittyy opiskelun tavoitteiden muuttamista ja rahallista tukea koulutuksen järjestäjälle. Tämän koko ikäluokan kouluttamisen periaatteen oli kirjannut kaksi (2/10) koulutuksen järjestäjää.

Koulutuksen keskeyttämisen vähentäminen ja syrjäytymisen ehkäiseminen olivat myös vahvasti esillä ja niitä käsiteltiin samanaikaisesti monissa oppilaitosten projekteissakin. Neljä (4/10) koulutuksen järjestäjää oli kirjannut asian erityisopetuksen suunnitelmaan. Ammatillista koulutusta koskevissa kehittämissuunnitelmissa oli tavoitteeksi asetettu oppimisvaikeuksien tunnistamisen parantamisen ja tämän tavoitteen olivat kaikki koulutuksen järjestäjät liittäneet omiin opetussuunnitelmiinsa

(10/10). Opetusmenetelmien kehittämistä ja työtapojen uudistamista käsitteli yksi koulutuksen järjestäjä, muut vain kuvasivat oppilaitoksessa käytössä olevia toimintatapoja. Koulutuspoliittisesti tärkeän integraatioperiaatteen eli erityisopetuksen järjestämisen muun opetuksen yhteydessä olivat maininneet lähes kaikki koulutuksen järjestäjät (9/10).

Toisen asteen ammatillisen perustutkintokoulutuksen strategiatyössä linjattiin erityisopetuksen asioita, kuten esteettömyys, erityisopetuksen kysynnän ja tarjonnan vastaavuus, joustavan valinnan käytön lisääminen, koulutusalaakohtaisen tarjonnan lisääminen erityisopetuksessa, vaikeimmin vammaisten koulutuksen järjestäminen ja opinto-ohjauksen tehostaminen erityisopetuksessa. Näitä asioita oli erityisopetuksen suunnitelmissa käsitelty erittäin vähän, 1–2 koulutuksen järjestäjää oli ne maininnut. Strategiatyöryhmän muistiosta parhaiten oli otettu huomioon peruskoulun ja ammatillisen koulutuksen välinen nivelvaiheen yhteistyö ja sitä oli käsitelty suurin osa koulutuksen järjestäjistä (8/10).

4.2.3 Paikalliset linjaukset

Toimintaympäristön tarkasteluun kuului myös järjestämislupiin, koulutusaloihin ja perustutkintoihin liittyvää yleistä tarkastelua. Aina ei kuitenkaan ollut kovin selvää, koskiko suunnitelma vain projektiin aktiivisesti osallistuneen oppilaitoksen toimintaa vai koko koulutuksen järjestäjää. Selvästi neljä (4/10) koulutuksen järjestäjää mainitsi, että suunnitelma oli koulutuksen järjestäjän strategia.

Erityisopetuksen suunnitelma saattoi olla myös osa alueellista kokonaissuunnitelmaa. Alue saattoi olla seutukunta, koulutuskuntayhtymä tai yksittäinen kunta. Yhteinen arvoperusta, koulutuksen painopistealueet, alueellisten tarpeiden määrittely, alueellinen yhteistyö, koulutustarjonnasta sopiminen, koulutuksen tavoitteet ja opiskelijoiden opintojen tukeminen, henkilöstön osaamisen yhteinen kehittäminen tai oppimis- ja opetusmenetelmien monipuolistaminen olivat tällöin suunnitelmissa esille tulevia asioita.

Suurin osa suunnitelmista (6/10) keskittyi opetustoimintaan eikä niissä tullut esille koulutuksen järjestäjän rooli, visiot tai strategiat. Tämä ei tarkoita sitä, etteikö näitä asiakirjoja ja suunnitelmia olisi, mutta projektissa tuotetuissa suunnitelmissa asiaa ei tuotu esille. Joissakin tapauksissa oppilaitos oli kehittänyt omaa erityisopetuksen strategiaa, jolla ei tuntunut olevan yhteyttä koulutuksen järjestäjään. Siitä huolimatta oppilaitoksen sijaintipaikkakunnan kanssa toiminta oli linjattu, erityisopetus oli mietitty ja sitä toteutettiin onnistuneesti. Joissakin oppilaitoskeskeisissä suunnitelmissa näkyi myös, että erityisopetus on uusi, vasta tulossa oleva asia. Sitä hoidetaan joko projektitoimintana tai suhteellisen huomaamattomasti integroituna muun opetuksen yhteydessä. Tällöin tavoitteena on yleensä selkeästi perustutkinnon suorittaminen ja ensisijainen tukimuoto on tukiopetuksen antaminen. Ilmeisesti opiskelijat on myös valittu siten, että vaativia erityisopetuksen toimenpiteitä ei tarvita. Paljon tukea tarvitsevat opiskelijat ohjataan ammatillisiin erityisoppilaitoksiin tai muihin erityisopetusta tarjoaviin oppilaitoksiin.

Koulutusten järjestäjien tasolla tapahtuneet muutokset ja oppilaitosten yhdistymiset näkyivät erityisopetuksen suunnitelmissa. Joissakin tapauksissa yhdistymiset oli jo viety läpi ja koulutuksen järjestäjän strateginen suunnittelu näkyi myös erityisopetuksen suunnitelmissa. Joissakin koulutuksen järjestäjän strateginen suunnittelu ei näkynyt ollenkaan, eikä se ainakaan ulottunut erityisopetuksen alueelle. Joissakin yhdistymistä vasta toteutettiin, jolloin kokonaisvaltaista suunnitelmaa ei vielä ollut.

Etenkin Vammaisten opiskelijoiden valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja ohjauksen järjestäminen oli ajankohtainen teema erityisopetuksessa.

4.3 ERITYISOPETUKSEN JÄRJESTÄMISEN PERIAATTEET

Erityisopetuksen järjestämisen periaatteiden kuvauksella haettiin koulutuksen järjestäjän linjausta erityisopetuksen toteuttamisesta segregoidusti, integroidusti tai peräti inklusiivisesti eli lähikouluperiaatteella. Lähikouluperiaatteesta keskusteltiin projektin aikana ja mietittiin ideologian toteuttamisen etuja, haittoja ja vaikeuksia nimenomaan toisen asteen koulutuksessa. Kolmessa suunnitelmassa (3/10) inklusiivista tai lähikouluasiaa käsiteltiin, mutta kovin selkeää kantaa koko oman alueen ikäluokan kouluttamisesta ei otettu. Enemmän se nähtiin tulevaisuuden visiona. Erityisopetuksen suppeaa koulutusalarjontaa käsiteltiin vain muutamassa suunnitelmassa, mutta mitään konkreettisia esityksiä ei tehty.

Opetussuunnitelman perusteissa korostetaan kaikkien yhdenvertaista mahdollisuutta osallistua ammatilliseen koulutukseen sekä sijoittua työhön ja yhteiskuntaan täysivaltaisena kansalaisena. Tämän yhdenvertaisuusperiaatteen oli kirjannut opetussuunnitelmiin suurin osa koulutuksen järjestäjistä (7/10). Yhdenvertaisuusperiaatteeseen sisältyy integraatioperiaate, jonka mukaan erityistä tukea tarvitsevien ammatillinen koulutus tulee toteuttaa ensisijaisesti tavallisissa ammatillisissa oppilaitoksissa samoissa ryhmissä muiden kanssa tai erityisryhmissä tai kummissakin (Opetussuunnitelman perusteet 2001, 77). Kaikissa suunnitelmissa (10/10) integraatioperiaate mainittiin ja kuvattiin todellisen toiminnan pohjalta. Useimmissa tapauksissa erityisopetus toteutettiin pienryhmäopetuksena. Niitä muodostettiin tarpeen mukaan ja tavallista oli, että kaikille yhteisten aineiden opetuksessa muodostetaan pienryhmiä, vaikka muutoin opetus tapahtuisinkin tavallisessa ryhmässä.

Erityisopetuksen roolia ja tehtävää on lainsäädännössä ja opetussuunnitelman perusteissa jaettu tavallisten ja ammatillisten erityisoppilaitosten kesken. Ammatillisten erityisoppilaitosten tehtävä on huolehtia ensisijaisesti vaikeavammaisten koulutuksesta sekä valmentavasta ja kuntouttavasta opetuksesta ja ohjauksesta. Lisäksi niiden tulee antaa asiantuntija-apua muille oppilaitoksille. (Opetussuunnitelman perusteet 2001, 77). Projektissa oli jokaiselle koulutuksen järjestäjälle nimetty yhteistyökumppaniksi jokin ammatillinen erityisoppilaitos, jonka kanssa tehtiin asiantuntijayhteistyötä. Suurin osa koulutuksen järjestäjistä sisällytti tämän yhteistyömahdollisuuden myös opetussuunnitelmiinsa (7/10).

Erityisopetusta voidaan järjestää myös oppisopimismuotoisena ja joillekin erityisopiskelijoille sen voisi katsoa olevan hyvinkin toimiva tapa perustutkinnon suorittamiseen. Kuitenkin vain kaksi (2/10) koulutuksen järjestäjää oli sen maininnut. Mahdollista on, että oppisopimuskoulutus hoidetaan niin erillään tavallisesta perustutkintokoulutuksesta, että se käsitelläänkin erillään.

Erityisopetuksen vastuut ja vastuuhenkilöt oli määritelty kaikissa opetussuunnitelmissa (10/10), mutta kokonaiskoordinointi nimettiin selkeästi vain kahdessa tapauksessa (2/10), toisessa vastuuhenkilönä oli rehtori ja toisessa koulutuspäällikkö. Kahdessa suunnitelmassa (2/10), asia mainittiin epämääräisemmin, mikä viestinee siitä, että tilanne on tiedostettu, mutta selkeitä linjauksia asiasta ei ole. Mitenkään yhteinen tai koko oppilaitosyhteisön asia ei erityisopetus ole, sillä vain neljä koulutuksen järjestäjää (4/10) mainitsi asian.

4.4 ERITYISOPETUKSEN TYÖTAPOJA JA MENETELMIÄ

Erityisopetuksen tavoitteena on, että opiskelija mahdollisimman suuressa määrin saavuttaa saman pätevyyden kuin muussa ammatillisessa koulutuksessa (Opetushallitus 2001, 78). Tämän tavoitteen oli kirjannut auki seitsemän koulutuksen järjestäjää (7/10). Muutama koulutuksen järjestäjä mainitsi myös erityisopetuksen kohdalla ensisijaiseksi tavoitteeksi tutkinnon suorittamisen. He myös korostivat tukiopetuksen antamista ennen erityisopetuspäätöksen tekemistä.

Opetusmenetelmiä oli käsitelty suurin osa koulutuksen järjestäjistä (9/10). Yhdessä suunnitelmassa oli hyvin syvällisesti käsitelty ihmiskäsitystä, oppimiskäsitystä ja käsitystä tiedosta erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden opetuksen perustana. Toisessa suunnitelmassa oli käsitelty perusteellisesti erityisopetuksen pedagogisia ja fyysisiä järjestelyjä.

Erityisopetuksen ydinasiaa ovat erityisopetuksen toteuttamisen käytännön toimet, työtavat ja menetelmät. Niitä suunnitelmissa kuvattiin työjärjestyksen, ryhmäjärjestelyjen, opettajien toiminnan, opetusmenetelmien, opiskelun tavoitteiden ja työelämäyhteyksien näkökulmasta. Projektissa keskeisenä asiana oli kirjata se, miten erityisopetusta toteutetaan koulutuksen järjestäjän oppilaitoksissa Tätä asiaa olivatkin käsitelleet kaikki koulutuksen järjestäjät (10/10). Tavallisimmat erityisopetuksen työtavat ja menetelmät olivat:

- erityisopettajien antama tuki
- pienryhmäopetus
- integroitujen opiskelijoiden tukiopetus
- luki -opetus
- samanaikaisopetus
- työssäoppiminen ja työvaltainen opiskelu
- käytännön tekemisen kautta oppiminen
- oppimistavoitteiden mukauttaminen
- opetusmenetelmien mukauttaminen
- projektioppiminen

- yksilölliset tavoitteet ja yksilöllinen oppiminen
- opiskeluajan muuttaminen
- pajaopetus
- fyysiset järjestelyt
- ryhmäytymisen tukeminen
- vertaistuki
- oppimistrategioiden kehittäminen
- konsultaatiot
- erityisopetuksen opetusmateriaalit
- opintokokonaisuuden opiskelusta vapauttaminen
- vammaisten opiskelijoiden valmentava ja kuntouttava opetus ja ohjaus

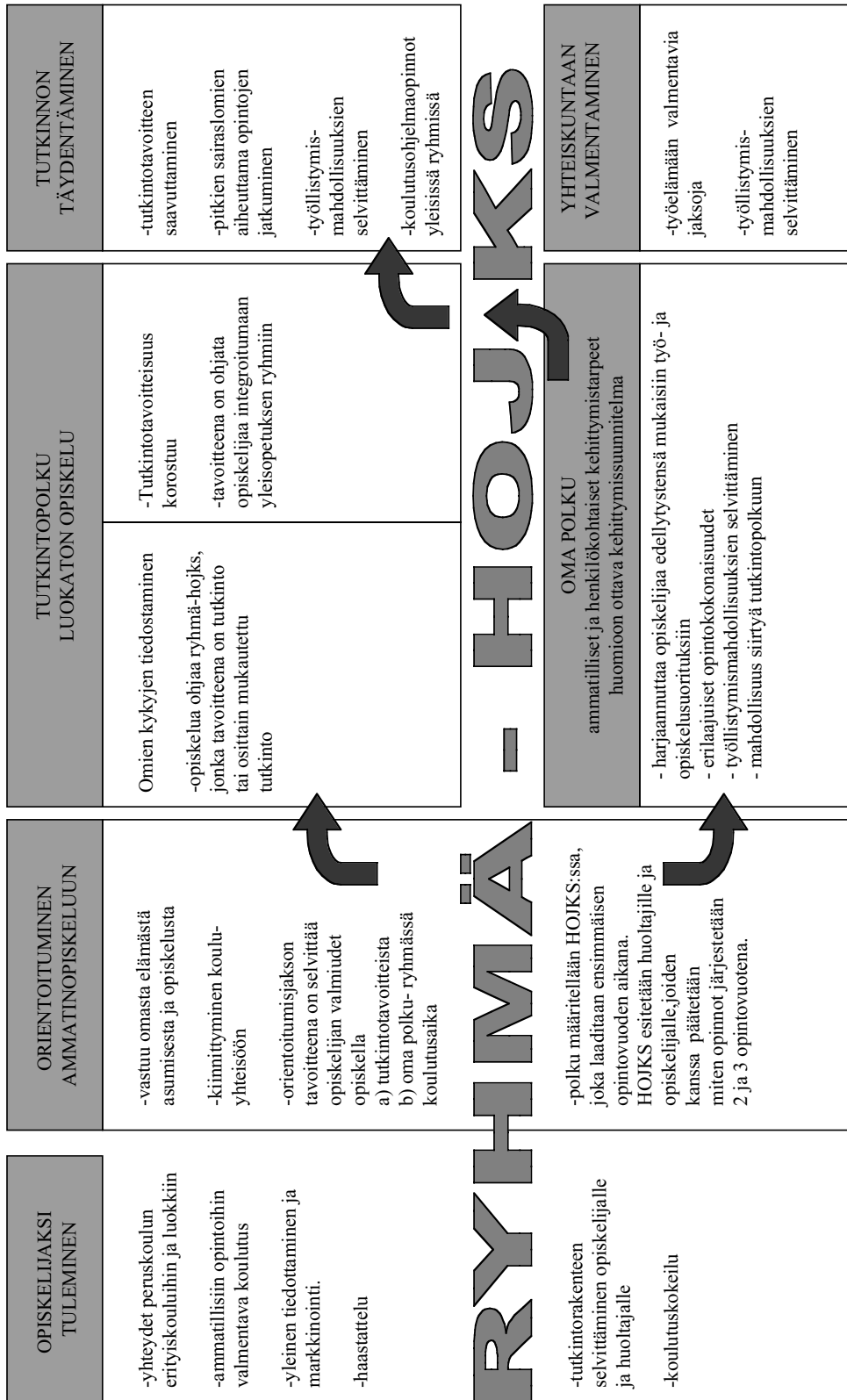
Maininnat jäivät kuitenkin melko pinnallisiksi ja hyvin niukasti pohdittiin eri menetelmien soveltamista, merkitystä tai tehokkuutta. Työtavat ja menetelmät ymmärrettiin hyvin teknisesti opetusjärjestelyinä, lisähenkilöinä ja opiskelutavoitteiden muuttamisena. Erityispedagogisen pohdinnan puuttumisen syynä saattaa olla se, että koulutuksen järjestäjän opetussuunnitelma tulkitaan yleiseksi asiakirjaksi, jossa ei mennä syvälle pedagogiikkaan. Parhaiten suunnitelmissa oli käsitelty työvaltainen opiskelu erityisopetuksessa. Yhdessä suunnitelmassa oli tosin mietitty myös pedagogisia asioita:

Pedagogisina menetelminä ovat käytössä mm. havainnollistamisen keinot, kiinnittämällä huomiota motivointiin, hauskuuden ja leikkimielisyyden sisällyttäminen asiallisten aiheiden opiskeluun, soveltuvien esimerkkien käyttäminen ja demonstraatiot, suulliset näytöt ja työkokeet kirjallisten kokeiden lisäksi, oma- ja ryhmäkohtainen asioiden tutkiminen. Opetuksessa oleellisia ovat yksiselitteiset, selkeäkieliset ohjeet ja työtavat, jotka toistuvat, yksilöllinen ohjaus ja tavoitteet sekä vaatimukset. (3)

Edellä mainitussa esimerkissä on päästy pureutumaan jo vähän syvemmälle erityisopetuksen toteuttamiseen kuin vain mainintana järjestelyistä. Oppimistaitoja harjaannuttavia ja opiskelijan kasvua tukevia ohjelmia on olemassa runsaasti, mutta yhtään mainintaa sen tapaisista erityisopetuksen menetelmistä tai työtavoista ei esitetty. Opetus ja opetusmenetelmät katsottaneen niin vahvasti opettajan ammatitaitoon liittyviksi asioiksi, ettei niitä käsitellä yleisellä tasolla liikkeissä suunnitelmissa.

Joissakin suunnitelmissa oli hyvin ennakoitu erityisopiskelijan oppimisen vaikeudet ja oli myös tiedostettu, että tutkinnon tavoitteet ovat osalle opiskelijoita liian vaativat. Heidän varalleen oli valmiiksi suunniteltu toimintaohjeet ja mahdollinen opintopolku. Kuvassa 1 on esitetty Huitisten ammatti- ja yrittäjäopistossa kehitetty malli, jossa on otettu huomioon se, että osa opiskelijoista on hyviä perustutkinnon suorittajia, osa tarvitsee tukitoimenpiteitä opinnoissaan, osalle perustutkinnon suorittaminen on liian vaativaa. Kaikilla on kuitenkin oikeus suorittaa opinnot loppuun omien edellytystensä mukaisesti. Rakenteeseen on valmiiksi mietitty orientoivia opintoja opiskelun ensimmäiseen vuoteen niille opiskelijoille, joilla lähtötasotietojen perusteella on todennäköisesti vaikeuksia opinnoissaan ja siinä on hahmoteltu opiskelijan oma polku aina työelämään asti.

Pienryhmämuotoinen erityisopetus, periaatekaavio

T U K I T O I N E T

Huittisten ammatti- ja yritysopisto, Kokemäki, erityisopetus

Kuva 1. Pienryhmämuotoinen erityisopetus, periaatekaavio

4.5 YHTEISTYÖ PERUSOPETUKSEN KANSSA JA ENNAKOIVAT TOIMENPITEET

Yhteistyö perusopetuksen kanssa ja ennakoivat toimenpiteet sisälsivät alueellisen yhteistyön kuvauksia, ohjaukseen ja opiskelijavalintaan liittyviä toimintamalleja sekä koulutuksen aloitukseen liittyviä toimenpiteitä. Kaikissa suunnitelmissa oli tätä asiaa käsitelty (10/10) ja tavallisimmiksi yhteistyömuodoiksi mainittiin

- epäviralliset keskustelut eri henkilöstöryhmien välillä
- tietojen siirtäminen HOJKS -lomakkeen tai erillisen siirtolomakkeen avulla
- peruskoululaisten tutustumiskäynnit ammatillisessa koulutuksessa
- TET -jaksojen toteuttaminen ammatillisen oppilaitoksen tiloissa
- yhteiset opiskelijahuoltojen, erityisopettajien ja rehtoreiden kokoukset
- tiedotteiden toimittaminen peruskouluihin
- koulutusmessujen järjestäminen ja niihin osallistuminen
- peruskoulun vanhempainiltoihin osallistuminen.

Kovin systemaattisesti ja kokonaisvaltaisesti siirtymistä peruskoulusta ammatilliseen koulutukseen ei toteutettu millään alueella. Kahdella alueella opetussuunnitelmaan oli kirjattu aluestrategia-ajattelu, joka käsitteli myös yhteistyötä alueen peruskoulujen kanssa ja erityisopiskelijoiden opiskelupolun ennakosuunnittelua.

Keväällä tai alkusyksystä peruskoulujen tai ammatillisten oppilaitosten opinto-ohjaajat, kuraattorit, erityisopettajat, apulaisrehtorit/rehtori ja terveydenhoitajat pitävät kokouksen, jossa käsitellään ammatilliseen koulutukseen hakeneiden/valittujen erityistarpeet ja ongelmat – unohtamatta erityisvahvuuksia, joita jokaisella opiskelijalla on.(2)

Koulutuskokeiluista ei maininnut kuin yksi koulutuksen järjestäjä (1/10) ja yhteistyön alueen perusopetuksen erityiskoulujen kanssa mainitsi neljä (4/10). Tiedonsaanti vieraspaikkakuntalaisten hakijoiden erityistarpeista tuntui olevan hankalaa ja epäsystemaattista. Opiskelijat saattavat tulla hyvin monilta paikkakunnilta ja kaukaisten matkojen takaa. Oppilaitoksen voimavarat eivät riitä aktiiviseen nivelvaiheen yhteistyöhön kaikkien peruskoulujen kanssa. Siksi katsotaankin, että lähettävän tahon eli peruskoulun tulisi olla aktiivinen tietojen siirtämisessä.

Kauempaa tuleville opiskelijoille on myös asuminen opiskelija-asuntolassa uusi kokemus ja sitäkin on hyvä kokeilla ennen kuin oikeasti siirrytään vieraalle paikkakunnalle opiskelemaan:

Asumista oppilaitoksen asuntolassa voi kokeilla muutamasta päivästä kahteen viikkoon kestäväällä koulutuskokeilulla, jolloin käydään tunneilla nimetyn opiskelijaryhmän mukana ja asutaan asuntosolussa muiden opiskelijoiden kanssa.(4)

Yhteistyöstä peruskoulujen kanssa ovat tavallisesti vastuussa opinto-ohjaajat ja jonkin verran myös erityisopettajat. Opiskelijahuollon henkilöstö osallistuu tavallisesti tiedonsiirtokokouksiin. Vastinpareina peruskoulussa ovat opettajat ja oppilaan-ohjaajat.

4.6 ERITYISOPETUKSEN TARPEESSA OLEVIEN OPISKELIJOIDEN KARTOITTAMINEN

Erityisopetuksen tarpeessa olevien opiskelijoiden kartoittamisen tärkeimmät välineet olivat peruskoulun päättötodistus ja peruskoulusta saadut tiedot. Siirtotiedot saatiin opinto-ohjaajien, kuraattorien tai erityisopettajien yhteistyönä, joissakin oppilaitoksissa käytettiin erillisiä siirtolomakkeita tai siirtoHOJKSeja. Tietojen kirjalliseen siirtoon pyydettiin pääsääntöisesti lupa alaikäisen opiskelijan vanhemmilta ja opiskelijalta itseltään.

Yhtä tärkeitä olivat kuitenkin opintojen alussa tehdyt lähtötasokartoitukset ja opiskelijoiden kanssa käydyt keskustelut. Lähtötasokartoituksia järjestettiin äidinkiessä, matematiikassa, vieraisissa kielissä ja yhdessä tapauksessa tehtiin opiskelijoille myös motoriset testit. Projektin aikana kehitettiin toisen asteen ammatillisen koulutuksen tarpeisiin uutta seulontamenetelmää lukivaikeuksien kartoittamiseksi ja sen avulla saatiin tehokkaasti erityisopetuksen piiriin vaikeasti lukivaikeuksiset opiskelijat. Lukitestejä järjestettiin kolmessa oppilaitoksessa (3/10). Lähes kaikki mainitsivat opiskelijoiden haastattelun yhtenä keinona saada tietoa erityisopetuksen tarpeesta. Joissakin oppilaitoksissa oli kehitetty keskustelun tueksi lomakkeita, jotka opiskelija ja/tai opettaja täyttivät.

Tietoja saatiin myös joustavan haun kaavakkeista ja muutamissa tapauksissa mainittiin muut asiakirjat. Yksittäisiä mainintoja saivat koulutuskokeilut ja yhteistyö ammatillisten erityisoppilaitosten kanssa. Erityisopetuksen tarpeessa olevien opiskelijoiden kartoittamiseen käytettiin lähes aina useampia keinoja. Yhden menetelmän tai asiakirjan varassa ei erityisopetuspäätöstä pääsääntöisesti tehty.

Jokaiselle opiskelijalle on yksilöllisesti määriteltävä erityisopetuksen peruste. Suurin osa koulutuksen järjestäjistä oli kuvannut niitä perusteita, joilla opiskelija nimitetään erityisopetusta saavaksi opiskelijaksi. Tavallisimmin perusteluissa käytettiin Tilastokeskuksen oppilaitoskyselyissä käyttämää vammaluokittelua. Saman luokittelun käyttäminen helpottaa tietojen antamista ja yhdenmukaistaa eri koulutuksen järjestäjien välistä toimintaa ja toisaalta myös helpottaa niiden keskinäistä vertaailua.

Erityisopetuksen tarpeen määrittely ja perusteen kirjaaminen vaikuttivat kuitenkin olevan toisistaan irrallaan. Perusteen kirjaamiseen käytettyjä Tilastokeskuksen luokituksessa mainittuja vammoja ei käsitelty juuri missään muualla. Kuurous, sokeus, tuki- ja liikuntaelinvamma, kehityksen viivästymä, liikuntavamma tai tunne-elämän häiriö eivät olleet termejä, joita oikeasti käytettiin erityisopetukseen siirtämistä tai erityisopetuksen tarvetta mietittäessä. Myöskään ei mietitty sitä, miten tähän määriteltyyn perusteeseen vastattaisiin pedagogisesti. Kertooko tämä siitä, että lääketieteelliseen diagnoosiin perustuva luokittelutapa vastaa kovin huonosti ammatillisen erityisopetuksen tarpeisiin? Tilastokeskuksen luokittelu uudistettiinkin vuoden 2004 tilastointia varten, koska sen oli havaittu jo aiemmin olevan uudistamisen tarpeessa. Tämä selvitys vahvisti käsitystä ja tulevat vuodet näyttävät vastaako uusi luokittelu paremmin erityisopetuksen tarpeisiin.

Koulutuksen järjestäjien opetussuunnitelmissa todellinen erityisopetuksen tarpeen määrittely lähti lähes poikkeuksetta oppimisesta ja määrittelyn välineinä käytettiin pedagogisia tai vuorovaikutuksellisia keinoja. Myös tukeminen perustui enimmäkseen kasvatuksellisiin ja erityispedagogisiin menetelmiin. Lukivaikeus oli mainittu monissa suunnitelmissa ja sen kohdalla oli kehitetty myös systemaattisia toimintatapoja oppimisen tukemiseksi ja edistämiseksi.

Erityisopetus päätöksen valmistele lähes kaikissa tapauksissa monijäseninen tiimi tai työryhmä, usein opiskelijahuoltotyöryhmä vahvistettuna ryhmänohjaajilla. Päätöksen vahvistaa rehtori, apulaisrehtori tai päätöksen valmistelusta vastuussa oleva monijäseninen työryhmä. Erityisopetusta valmistelemaan ryhmään kuuluu tavallisesti opiskelijahuollon henkilöstöä, opinto-ohjaaja, kuraattori, erityisopettaja, opettaja ja luokanvalvoja. Osastonjohtajat, rehtori tai koulutusala johtajat ovat hallinnon edustajina ja joissakin tapauksissa työryhmään kuuluu myös asuntolahenkilöstöä tai tukihenkilöstöä.

Ryhmänohjaajan, erityisopettajien ja opiskelijapalvelujen edustajien yhteistyössä valmisteleman esityksen erityisopiskelijaksi määrittelemisestä käsittelee opiskelijahuoltoryhmä, jonka pohjalta oppilaitoskohtaisen kartoituksen vahvistaa rehtori. (3)

Huomionarvoista on, että muutamissa suunnitelmissa ei vastuutahoa määritelty oleenkaan, vaikka valmistelut oli kuvattu. Ilmeisesti ainakin suurten koulutuksen järjestäjien eri oppilaitosten käytännöt ovat vielä hyvin itsenäisiä ja päätökset tehdään kussakin oppilaitoksessa omalla tavallaan. Erityisopetuksen suunnitelma on vielä yleisten linjauksien tasolla, eivätkä käytännöt yllä ainakaan kaikkien oppilaitosten toiminnan tasolle.

4.7 OPISKELIJAN HENKILÖKOHTAISET SUUNNITELMAT

Opetussuunnitelman perusteissa määrätään, että erityisopetusta tarvitsevalle opiskelijalle on laadittava aina kirjallinen **henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma HOJKS**. Suunnitelman tulee sisältää suoritettava tutkinto, opetuksessa noudatettavat opetussuunnitelman perusteet, tutkinnon laajuus, **opiskelijalle laadittu henkilökohtainen opetussuunnitelma**, opiskelijan saamat palvelu- ja tukitoimet vastuuhenkilöineen sekä erityisopetuksen perusteet. Se tulee laatia opiskelijan, tarvittaessa hänen huoltajansa, aikaisemman koulun edustajien sekä opettajien ja opiskelijahuollon edustajien kanssa. (Opetushallitus 2001, 78). HOJKS on siten asiakirja, joka todentaa erityisopetuksen järjestämisen ja sen tulisi toimia opiskelijan, opettajien, opiskelijahuoltohenkilöstön ja tarvittaessa opiskelijan huoltajien työvälineenä.

Henkilökohtaisessa opetussuunnitelmassa kuvataan opiskelijan yksilölliset oppimisen tavoitteet, mukauttaminen tai muut yksilölliset ratkaisut opetuksen järjestämisen suhteen. Tavoitteiden yksilöllistäminen on mahdollista erityisopetuksessa, mutta myös tavallisessa opetuksessa silloin, kun opiskelijan on jonkin vamman tai sairauden vuoksi vaikeuksia suoritua opintokokonaisuuden tavoitteista (L 630/

98 § 21). Tällöin opiskelijalle voidaan laatia yksilölliset oppimistavoitteet, joissa rajoitteet on otettu huomioon. Henkilökohtainen opetussuunnitelma kuvaa siis sitä, miten opetus järjestetään ja mitkä ovat opiskelijan oppimisen tavoitteet.

Henkilökohtainen opiskelusuunnitelma on kuvattu opinto-ohjauksen yhteydessä ja se on laadittava kaikille opiskelijoille heidän valintojensa mukaan. Henkilökohtaisia opiskelusuunnitelmia tehtäessä on otettava erityisesti huomioon ne opiskelijat, joilla on perusopetuksen aikana tai ammatillisen koulutuksen alkaessa opiskeluun tai elämiseen liittyviä vaikeuksia. (Opetushallitus 2001, 75). Henkilökohtainen opiskelusuunnitelma kuvaa siis sitä, mitä opintoja opiskelija suorittaa.

Erityisopetuksessa olevalle opiskelijalle on siis periaatteessa laadittava kolme erilaista suunnitelmaa. Käytännössä asia tuntui toteutuvan siten, että henkilökohtainen opiskelusuunnitelma vastasi opintokorttia tai muuta vastaavaa dokumenttia, joka sisälsi opiskelijan tekemät valinnat, hyväksiluvut, mahdolliset vapautuksen ja mukautukset. Se toteutettiin teknisesti samalla tavalla kuin kaikkien muidenkin opiskelijoiden opiskelun seuranta toteutettiin ja siitä keskusteltiin HOJKSia laadittaessa. Henkilökohtaisen opetussuunnitelman laatiminen taas oli oleellinen osa HOJKS -prosessia ja HOJKS -keskusteluja. HOJKS -prosessi näytti siten hyvin kattavan sekä henkilökohtaisen opiskelusuunnitelman että henkilökohtaisen opetussuunnitelman laadinnan.

4.7.1 HOJKS -prosessin kuvaus

HOJKS -prosessi kuvasi sitä toimintatapaa, jolla asiakirja laaditaan, hyväksytään ja miten palvelut opiskelijalle järjestetään. HOJKS -prosessi ja siihen liittyvä yhteistyö oli mainittu kaikissa erityisopetuksen suunnitelmissa (10/10), mutta yhdestä puuttui prosessin kulku. Tyypillisesti prosessi sisälsi seuraavat vaiheet:

- lähtötasotietojen kerääminen
- HOJKSin perustaminen
- erityisopetuksen perusteen määrittäminen
- tukitarpeiden ja opiskelun tavoitteiden määrittely
- erityisopetuksen toteutumisen seuranta ja HOJKS -asiakirjan päivittäminen.

Erityisopetus kiteytyy HOJKS -prosessin toteuttamisessa ja siksi koko raportti on tavallaan HOJKS -prosessin kuvausta. Prosessin vaiheet avautuvat raportin muissa luvuissa ja siksi niitä ei tässä luvussa erikseen enää tarkastella.

4.7.2 HOJKS:n sisällöt

Tavanomaisen HOJKS:n sisältöjen kartoittamiseksi poimittiin HOJKS -lomakkeista otsikot ja niiden sisällöt (liite 3). Niiden avulla rakennettiin projektissa mukana olleille koulutuksen järjestäjille tyypillinen HOJKS -lomakkeen sisältö. Tavallisesti lomake sisälsi seuraavat tiedot:

- opiskelijan perustiedot
- suoritettava tutkinto
- tietoja aiemmista opinnoista
- lähtötason arviointi
- suunnitelman toteuttajat opiskelijan lisäksi
- erityisopetuksen peruste
- opetuksen/kuntoutuksen tavoitteet
- opetus-, opiskelijahuolto- ja muut henkilökohtaiset palvelut ja tukitoimet
- opiskelujärjestelyissä huomioitavaa
- henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS)
- henkilökohtaisen opetussuunnitelman ohjaus ja seuranta
- kuntoutus
- yhteistyö kodin kanssa
- toimenpiteiden seuranta
- arviointi HOJKS:n toteutumisesta
- suunnitelma jatko-opintoihin/työelämään siirtymisestä
- suorittamattomat opintojaksot ja suunnitelma niiden suorittamiseksi
- lisätietoja
- tiedonsiirtolupa
- päiväykset ja allekirjoitukset

HOJKS -termi esiintyy asiakirjan sisällä vielä usein myös alaotsikkona ja silloin sillä tarkoitetaan opetuksen tavoitteita ja sisältöjä sekä sitä prosessia, jonka avulla henkilökohtaista suunnitelmaa toteutetaan. Siinä myös kuvataan tarkemmin opiskelijan oppimisen vaikeuksia, kirjataan keskusteluja, sopimuksia ja tavoitteiden toteutumista. HOJKS -kaavakkeiden pituus oli yhdestä useampaan sivuun ja liitteitä saattoi olla runsaastikin. Kaikille opiskelijoille tarkoitetuissa HOPS -kaavakkeissa saatetaan myös käsitellä asioita, jotka muilla saattoivat olla HOJKS -kaavakkeissa. Valmiita vastausvaihtoehtoja oli vain muutamissa lomakkeissa ja kysymyksissä. Erityisopetuksessa niiden käyttö on kuitenkin arveluttavaa, sillä saattavat lukita ja jäykistää toimintaa.

Kolmen henkilökohtaisen suunnitelman kohdalla on selvästi päällekkäisyyttä ja jopa epäselvyyttä. HOJKS on lyhenteenä vakiinnuttanut asemansa ja se ymmärretään erityisopetuksen toteuttamisen välineeksi. Sen sijaan henkilökohtainen opetussuunnitelma ja opiskelusuunnitelma ovat vaikeasti toisistaan erotettavissa ja molemmista saatetaan käyttää HOPS -lyhennettä. Ilmeisesti käytännön toiminnan ja opetussuunnitelmien perusteiden muodollinen yhteensovittaminen aiheuttaa lieviä hankaluuksia.

4.7.3 Vastuuhenkilöt

HOJKSin laatimisesta ja sen seurannasta ovat vastuussa lähes kaikissa tapauksissa (8/10) luokanvalvojat tai ryhmänohjaajat. Tavallisiin ryhmiin integroitujen opiskelijoiden HOJKSeista saattoi vastata myös opinto-ohjaaja, mutta vain yhdessä tapauksessa päävastuu kaikkien opiskelijoiden HOJKSeista oli opinto-ohjaajalla.

HOJKSin tekoon ja HOJKS -keskusteluihin osallistuivat lähes aina luokanvalvojan tai ryhmänohjaajan lisäksi opiskelija ja alaikäisen kohdalla huoltaja sekä ainakin yksi oppilaitoksen muu henkilö. Tavallisesti se oli opinto-ohjaaja, erityisopetuksesta vastaava opettaja (ERVA), kuraattori, opinto-ohjaaja tai muu asiantuntija. HOJKS käsiteltiin yhden suunnitelman mukaan osaston erityisopetusta koskevassa kokouksessa. Tarvittaessa HOJKS -kokoukseen kutsuttiin myös muita henkilöitä ja ulkopuolisia asiantuntijoita. HOJKSin allekirjoittivat opiskelija ja alaikäisen ollessa kyseessä myös hänen huoltajansa. Koulutuksen järjestäjän puolesta allekirjoittajina toimivat rehtori, apulaisrehtori tai muu hallinnon edustaja sekä luokanvalvoja tai opinto-ohjaaja, mikäli hän vastasi HOJKSin tekemisestä.

4.7.4 HOJKSin arviointi ja seuranta

HOJKS on opiskelijan edistymisen mukana muuttuva asiakirja. Opetussuunnitelman perusteiden mukaan (Opetushallitus 2001, 78) opiskelijan edistymistä tulee seurata koulutuksen aikana ja henkilökohtaisia tavoitteita ja tukitoimia on muutettava tarpeen mukaan. Suurin osa koulutuksen järjestäjistä oli huomionnut nämä vaatimukset (7/10) ja yhtä moni (8/10) kuvasi HOJKSin muutosprosessin. Tavallisesti HOJKS -keskustelut käytiin näiden koulutuksen järjestäjien oppilaitoksissa kahdesti vuodessa, laskentapäivien tienoilla. Muutamat koulutuksen järjestäjät kuitenkin korostivat, että erityisopetus päätös tulee voida tehdä tai purkaa opiskelijan tarpeiden mukaisesti, ei laskentapäivien mukaisesti.

Kuntoutus ja yhteistyö kuntoutusta antavien laitosten kanssa on määritelty osaksi erityisopetusta. Kuntoutus -sana näyttää kuitenkin olevan opetustoimelle vieras ja sitä käytti vain kolme koulutuksen järjestäjää. (3/10)

4.8 TUKI- JA ERITYISPALVELUT

Tuki- ja erityispalvelut kohdassa kuvattiin opiskelijahuollon roolia, erityisopetuksen koordinoimista, verkostoyhteistyöstä saatavia palveluja sekä muita mahdollisia, usein paikallisia tukipalveluja. Opiskelijahuolto ja opiskelijaterveydenhuolto kuuluvat oleellisena osana oppilaitoksen toimintaan, joten niitä ei voida lukea sellaisenaan tähän ryhmään kuuluviksi. Opiskelijaterveydenhuollosta säädetään Kansanterveyslaissa (66/1972) ja sen mukaan oppilaitoksen sijaintikunnan tulee ylläpitää kunnan alueella koulutusta järjestävien oppilaitosten opiskelijoille näiden kotipaikasta riippumatta opiskelijaterveydenhuoltoa. Opiskelijahuollosta määrätään Lastensuojelulaissa (683/1983) ja sen mukaan kunnan tulee järjestää kunnan

koululaitoksen piirissä oleville oppilaille riittävä tuki ja ohjaus sekä muut tarpeelliset toimet koulunkäyntiin ja oppilaiden kehitykseen liittyvien sosiaalisten ja psyykkisten vaikeuksien poistamiseksi sekä koulun ja kotien välisen yhteistyön kehittämiseksi. Tätä tehtävää varten kunnassa voi olla koulupsykologin ja koulukuraattorin virkoja.

Tuki- ja erityispalveluja oli käsitellyt kahdeksan koulutuksen järjestäjää (8/10). Tavallisimpia tukipalveluja olivat lisätyt ja tehostetut opiskelijahuolto- ja sijaintikunnan tai kotikunnan sosiaalitoimen palvelut, A-klinikoille tai mielen-terveystoimistoon ohjaaminen sekä kehitysvammahuollon palvelut. Harvemmin käsiteltyjä olivat apuvälineiden hankintaan, tulkki-, avustaja- ja kuljetuspalveluihin liittyvät asiat, joihin saadaan tukea ns. Vammaispalvelulain (380/1987) perusteella opiskelijan kotikunnasta tai kansaeläkelaitokselta. Vain yhdessä suunnitelmassa käsiteltiin kuntoutuspalveluja tai erikoissairaanhoidon palveluja. Koulutuksen järjestäjän tukipalveluiksi voitaneen katsoa myös opiskelija-asumiseen ja vapaa-aikaan liittyvät palvelut, joita ei suunnitelmissa kovin paljon käsitelty. Työvoimapalvelut mainittiin kahdessa (2/10) suunnitelmassa ja yleensä ne liitettiin opiskelun keskeyttämiseen tai erityisopiskelijan työllistymisen tukemiseen.

Opetussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus 2001, 78) määrätään, että opetuksessa tulee tukea opiskelijan vahvoja osaamisalueita, jotta tämä paremmin sijoittuisi työhän. Opiskelijan vahvuuksia käsitelti kolme (3/10) koulutuksen järjestäjää. Opetussuunnitelman perusteiden mukaan erityistä huomiota tulee kiinnittää harjaantumiseen työssäoppimisen jakson aikana. Tätä erityisopetukselle tärkeää kohtaa eivät koulutuksen järjestäjät ole juurikaan ottaneet huomioon ja vain kaksi (2/10) heistä oli maininnut asian opetussuunnitelmissaan.

Yhteistyötahoja oli kuvannut seitsemän (7/10) koulutuksen järjestäjää. Tavallisimmat yhteistyötahot olivat näiden suunnitelmien mukaan sosiaali- ja terveystoimi, josta haettiin mielenterveys-, kuntoutus- ja kehitysvammahuollon palveluja. Lisäksi A-klinikat ja päihdepysäkit olivat tavallisia kunnan sosiaali- ja terveystoimesta haettavia palveluja. Yhtä usein mainittiin nuoriso- ja vapaa-aikatoimi ja työvoimatoimiston palvelut. Työvoimatoimistoista haettiin usein ammatinvalintapsykologien apua tai apua työpaikan löytymiseen ja KELAsta opintojen rahoittamiseen.

Yhteistyötahojen tuki saattoi olla myös pedagogista, vuorovaikutuksellista tai kasvatuksellista tukea. Ammatilliset erityisoppilaitokset, peruskoulut ja muut oppilaitokset mainittiin usein yhteiskumppaneiksi. Myös vanhemmat ja muiden opiskelijoiden vertaistuki mainittiin muutamissa suunnitelmissa. Nuoriso- ja vapaa-aikatoimi sekä poliisi voitaisiin lukea myös niihin yhteistyökumppaneihin, joiden tuki on pedagogisesti ja kasvatuksellisesti sävytynyttä.

Tukipalveluksi voidaan tulkita myös muiden koulutusohjelmien opiskelijoiden työssäoppimisjaksojen yhdistäminen tukea tarvitsevien opiskelijoiden työssäoppimisjaksoihin. Tällöin toinen opiskelija voi toimia ohjaajana tai opiskelijat toimivat työparina. Esimerkkinä mainitaan yhdessä suunnitelmassa:

Sosiaali- ja terveysalan koulutukseen kuuluvaa kuntoutumisen tukeminen tutkinnonosan opiskelijoille sekä koulunkäyntiavustajaopiskelijoille tarjotaan mahdollisuutta suorittaa ko. työssäoppimisjakso erityistä tukea edellyttävien opiskelijoiden ohjaajina koulutusalaan riippumatta... (6)

Monissa suunnitelmissa mainittiin paikkakunnan työelämä ja yritykset sekä järjestöt ja säätiöt. Muutamassa tapauksessa mainittiin tuki- ja erityispalveluja saatavan käynnissä olevan projektin kautta.

4.9 OPINTO-OHJAUS ERITYISOPETUKSESSA

Opinto-ohjausta tulee sisällyttää tutkintoon vähintään 1,5 opintoviikkoa. Opinto-ohjauksen yhteydessä korostetaan, että oppilaitoksen tulee huolehtia erityisesti niiden opiskelijoiden ohjauksesta, joilla on opiskeluvaikeuksia (esimerkiksi luki-häiriö), poissaoloja koulutuksesta tai elämänhallintaan liittyviä vaikeuksia (Opetushallitus 2001, 75). Merkittävää on, että kaikki koulutuksen järjestäjät olivat sisällyttäneet myös tämän teeman erityisopetuksen suunnitelmiin.

Nivelvaiheen yhteistyön mainitsivat lähes kaikki koulutuksen järjestäjät ja tiedotusta ennen koulutuksen alkamista pidettiin tärkeänä. Heikommin oli käsitelty poissaoloihin tai elämänhallintaan liittyviä asioita (6/10). Ohjeistus poissaoloihin puuttumiseen saattaa kuitenkin sisältyä opetussuunnitelman muihin osiin niin itsestään selvästi, ettei sitä enää otettu mukaan erityisopetuksen suunnitelmaan, varsinkin kun se saattaa olla ns. tavallisilla opiskelijoilla suurempi ongelma kuin erityisopiskelijoilla.

Opinto-ohjauksen järjestämisen yhteydessä määrätään opetussuunnitelman perusteissa myös, että henkilökohtaista opiskelusuunnitelmaa tehtäessä on otettava erityisesti huomioon ne opiskelijat, joilla on perusopetuksen aikana tai ammatillisen koulutuksen alkaessa opiskeluun tai elämiseen liittyviä vaikeuksia (Opetushallitus 2001, 75). Henkilökohtaista opiskelusuunnitelmaa käsitteli puolet (5/10) koulutuksen järjestäjistä opetussuunnitelmissaan.

Opinto-ohjauksen yleisenä tehtävänä on ohjata opiskelijoita jatko-opintoihin ja antaa niistä informaatiota. Tätä teemaa ei ollut käsiteltyt kuin yksi (1/10) koulutuksen järjestäjä, vaikka ohjauksen voisi olettaa olevan erityisen tärkeää juuri erityisopiskelijoille. Toisaalta neljä (4/10) koulutuksen järjestäjää mainitsi jollakin tavalla seuraavansa opiskelijoiden sijoittumista vielä opintojen jälkeenkin.

4.10 OPISKELIJAN ARVIOINTI ERITYISOPETUKSESSA

Tämän otsikon alla kuvattiin tavallisimmin arvioinnin periaatteita erityisopetuksessa sekä opetuksen mukauttamiseen liittyviä asioita. Mukauttamismahdollisuuden olivat maininneet lähes kaikki koulutuksen järjestäjät (9/10). Opetussuunnitelmissa myös mainitaan, että mukautetuille tavoitteille on laadittava arviointikriteerit (Opetushallitus 2001, 74). Arviointikriteereistä mainitsi seitsemään koulutuksen järjestäjää (7/10). Tarkemmin asiaa käsitteli kaksi koulutuksen järjestäjää (2/10), joiden kriteerit mukautetuiksi tavoitteiksi on luettavissa opetussuunnitelmista (www.edu.fi). Mukautetut tavoitteet saattavat vaikuttaa opiskelijan jatko-opintoihin pääsyyn ja opinnoissa menestymiseen ja siksi niiden merkityksestä on tiedotettava opiskelijalle. Tämän tiedottamisen mainitsi kolme (3/10) koulutuksen järjestäjistä.

Erityisopetuksessa on mahdollista saada tavallisen tutkintotodistuksen lisäksi tutkintotodistus, jossa on mukautetuin tavoittein suoritettuja opintokokonaisuuksia tai todistus suoritetuista opinnoista silloin, kun opinnot jäävät oleellisilta osin puutteelliseksi. Todistuksen liitteenä tulee lisäksi antaa selvitys siitä, mitä opiskelija parhaiten osaa. Nämä erilaiset todistumahdollisuudet oli käsitelty puolet (5/10) koulutuksen järjestäjistä.

4.11 ERITYISOPETUKSEN RESURSOINTI

Erityisopetuksen resursointi käsitti henkilöstöressurssien kuvauksen ja opiskeluryhmiin liittyvien järjestelyjen kuvauksen. Tavallisin erityisopetuksessa käytetty resurssi on ryhmäkoon pienentäminen tai pienryhmäopetuksen järjestäminen tarvittaessa jossakin opetettavassa aineessa. Näitä kutsutaan tukiryhmiksi, klinikoiksi tai pajoiksi, mutta ajatuksellisesti toiminta on opiskelijakohtaisen henkilöstöressurssin lisäämistä. Samanaikaisopetus, apuopettajat, ohjaajat tai koulunkäyntiavustajat kuuluvat samaan kategoriaan, mutta tällöin opetus järjestetään integraatioperiaatteen pohjalta tavallisissa opetusryhmissä. Tuki- ja lisäopetusta järjestetään yksilökohtaisesti, joka sekin tarvitsee resursointia.

Opettajien ja muun henkilökunnan koulutus, yhteistyö ulkopuolisten tahojen kanssa ja työryhmätyöskentely mainittiin usein resursointia tarvitsevinä asioina. Resurssia käytetään myös erityisopettajapätevyyden omaavien opettajien palkkaamiseen, erityisopetuksen koordinointiin, erityisopetuksen tiimien toimintaan ja erityisopetusvastaavien tuntiresursseihin.

Erityisopetukseen varattujen resurssien määrää oli kuvattu kuitenkin vain puolessa (5/10) erityisopetuksen suunnitelmista. Kuvauksista ei voitu päätellä tapahtuiko esimerkiksi työryhmätyöskentely, erityisopetuksen koordinointi tai opiskelijahuoltotyöryhmän toiminta tavallisena virkatyönä vai oliko henkilöstöressurssia oikeasti lisätty erityisopetuksen vuoksi. Resurssien määrittämisessä näytti ilmenevän varovaisuutta eikä niistä syntynyt selkeää kuvaa. Erityisesti integroidun erityisopetuksen todellinen resursointi jäi epäselväksi.

4.12 ERITYISOPETUKSEN SEURANTA JA KEHITTÄMINEN

Erityisopetuksen seuranta ja kehittäminen oli kuvattu neljässä (4/10) suunnitelmassa. Niissä käsiteltiin erityisopetuksen kehittämisen strategioita tai mietittiin miten erityisopetuksen toteuttamista tulisi seurata ja arvioida. Jonkin verran arvioitiin nykyistä toimintaa ja hahmoteltiin tulevaisuuden mahdollisuuksia, mutta systemaattiselta työ ei vaikuttanut.

Kahdessa suunnitelmassa oli ansiokkaasti mietitty nykyjärjestelmän heikkouksia ja kehittämisen tarpeita ja yhdessä oli kuvattu alueellista erityisopetuksen virtuaalista kehittämishanketta. Kyseessä oli maakunnallinen erityiskasvatuksen pilottihanke, jonka tavoitteena on tarjota vuorovaikutuksen kenttä maakunnan toimijoille, tehdä erityisopetusta näkyväksi ja tuottaa ajankohtaista tietoa erityisopetuksesta.

4.13 OPISKELUN JÄLKEISEN AJAN VALMISTELU

Opiskelun jälkeisen ajan valmistelu oli käsitelty puolessa suunnitelmista (5/10) ja se muodostui pääasiassa erityisopiskelijan työhönsijoittumisen pohdintana, josta hyvän kuvan antaa seuraava lainaus:

On ilmennyt, että vastavalmistuneilla on usein heikot valmiudet työnhakuun. Nuorilla saattaa käsitys omista työelämävalmiuksista olla epärealistinen: Työnhakuvalmennus tulee olla osa opiskelua. (2)

Yhdessä suunnitelmassa asiaa oli käsitelty laajasti ja mietitty yhteistyömahdollisuuksia muiden hallinnonalojen kanssa. Työpaikan etsiminen opiskelijan kotipaikkakunnalta yhteistyössä kunnan sosiaali- ja terveystoimen ja työvoimatoimiston kanssa oli tavallisin tapa tehdä yhteistyötä. Työhakuvalmiuksien parantaminen esimerkiksi työvoimatoimiston työhakukurssien kautta tuntui hyvältä ja toimivalta käytännöltä. Työllistymisen suunnittelu liitettiin yleensä työssäoppimiseen, jonka avulla etsittiin ja valmisteltiin tulevaa työpaikkaa. Työllistymissuunnitelman ja HOJKSin välinen yhteys ilmeni kuitenkin vain yhdessä (1/10) suunnitelmassa. Yhdessä (1/10) suunnitelmassa käytettiin termiä tulevaisuudensuunnittelu, joka oli opinto-ohjaajan vastuulla.

Opiskelijoiden työllistymisen seurannan mainitsi kaksi (2/10) koulutuksen järjestäjä ja se kytkettiin osaksi laatujärjestelmää.

5 HANKKEEN ARVIOINTIA

5.1 ERITYISOPETUKSEN SUUNNITELMAT

Hankkeessa tuotetut erityisopetuksen suunnitelmat olivat keskenään hyvin erilaisia. Jokaisessa suunnitelmassa oli jotakin erityisen hyvää ja toisaalta myös kehittämisen tarvetta. Suunnitelmat voitaisiin luokitella laajoihin, perinteisiin ja suppeisiin.

Laaja erityisopetuksen suunnitelma käsittelee asioita kattavasti ja monipuolisesti. Siinä kuvataan opiskelijan opintopolkua peruskoulusta työelämään. Suunnitelmassa pohditaan erityisopetukseen liittyviä käsitteitä kuten integraatio, inkluusio, oppimiskäsitys, ihmiskäsitys tai käsitys tiedosta ja työstä. Siinä käsitellään pedagogisia järjestelyjä ja kuntoutumista, oppimisvaikeuksia tai työssäoppimisen toteuttamista erityisopetuksessa. Suunnitelmassa käsitellään koulutuksen järjestäjän strategisia linjauksia tiedottamisesta, opettajien perehdyttämisestä sekä työnohjauksesta. Tämän tyyppinen suunnitelma liikkuu yleensä hyvin yleisellä tasolla ja antaa hyvän kuvan siitä laajasta kentästä, jossa erityisopetuksessa liikutaan ja kytkee oppilaitoksen toiminnan alueen muiden hallinnonalojen toimintaan, järjestöihin tai elinkeinoelämään. Toisaalta ruohonjuuritasolla liikkuvalla opettajalle suunnitelma saattaa olla liian laaja. Hän ei ehkä saa siitä sitä konkreettista toimintamallia tai ohjetta, jota hän opiskelijan kanssa työtä tehdessään tarvitsisi.

Termillä **perinteinen erityisopetuksen suunnitelma** voitaisiin kuvata suurinta osaa suunnitelmista. Niissä pitäydytään melko tarkasti lainsäädännön ja opetussuunnitelman perusteiden määräyksiin, käytetään opetusmaailman termejä ja käsitteitä. Toiminta sidotaan vain heikosti muuhun yhteiskunnalliseen toimintaan ja se tapahtuu lähinnä yhteistyön kuvaamisena sijaintikunnan tai muiden alueen toimijoiden kanssa. Suunnitelmassa kuvataan opetussuunnitelman perusteissa vaaditut asiat omien toimintamallien kautta. Suunnitelma on yleensä hyvä ja käytännöllinen työväline opettajille ja linjaa toimintoja. Lisäksi lähes kaikissa näyttää olevan jokin vahvuus, joka selvästi ilmenee suunnitelmasta ja johon on erityisesti paneuduttu. Hyvää näissä suunnitelmissa oli koko vuodelle ajoittuva ajankäytön suunnittelu ja selkeät aikataulutukset niistä toimenpiteistä, jotka koulutuksen järjestäjien ja opettajien on ajallaan tehtävä.

Suppea erityisopetuksen suunnitelma käsittelee erityisopetusta tiukasti osana kaikkea muuta opetusta. Tärkeää on opetuksen tekninen toteuttaminen siten, että järjestelyt sujuvat ja ne on organisoitu hyvin. Vastuut ovat selkeästi määritellyt ja ohjeet suoraviivaiset. Niissä ei pohdita yhteiskunnallisia kytköksiä tai erityisopetuksen laajoja ulottuvuuksia. Hyvää näissä suunnitelmissa näyttäisi olevan se, ettei erityisopetukselle luoda erillistä, muusta opetuksesta poikkeavaa statusta, vaan samat opettajat ja henkilöt toteuttavat kaikkea opetusta. Suppean erityisopetuksen suun-

nitelman puutteena on, ettei se ehkä avaa opettajille sitä kaikkea problematiikka, mitä erityisopetukseen ja sen järjestämiseen sisältyy.

Jokaisella koulutuksen järjestäjällä oli projektissa oma painopistealueensa, joka sen tuli erityisesti ottaa huomioon erityisopetuksen suunnitelmaa laatiessaan. Painopisteet kulkivat projektissa mukana ilman suurempaa huomiota, vaikka painotus näkyi sekä toiminnassa että lopputuotteissa. Tarkoitus oli, että muut koulutuksen järjestäjät voivat saada ajatuksia ja virikkeitä omiin suunnitelmiinsa.

5.2 OSALLISTUJIEN KOKEMUKSIA

Loppuraporteissaan projektiin osallistuneet koulutuksen järjestäjät antoivat projektista palautetta. Kaikki perustivat projektia varten erillisen työryhmän tai ohjausryhmän. Se oli useimmiten sisäinen työryhmä, mutta muutamassa projektissa ohjausryhmään kuului myös alueen muita erityisopetukselle tärkeitä toimijoita. Tällöinkin varsinaisen työn teki työryhmä, joka muodostui koulutuksen järjestäjän henkilökunnasta. Projektiin osallistuivat tavallisesti rehtori, kuraattori, erityisopettaja, opinto-ohjaaja ja opettajia. Usein työryhmään kuului myös terveydenhoitaja ja yhteyshenkilö alueen peruskoulusta. Joissakin oli mukaan otettu myös asuntolan henkilökuntaa.

Projektin tavoitteena oli erityisopetuksen suunnitelman laatiminen, mutta sen ohessa oli asetettu muitakin tavoitteita. Erityisopetuksen käsitteiden ja tavoitteiden selkiyttäminen, muiden oppilaitosten erityisopetukseen tutustuminen, informaation ja ideoiden saaminen oman erityisopetuksen kehittämiseksi mainittiin erillisinä tavoitteina. Lisäksi tavoitteiksi mainittiin tietämyksen lisääntyminen oppimisen vaikeuksista, erityisopetuksen menetelmien kehittäminen sekä henkilökunnan kouluttaminen erityisopetuksen asioissa.

Kaikki koulutuksen järjestäjät tuottivat projektissa erityisopetuksen suunnitelman, useita lomakkeita sekä prosessikuvauksia HOJKS -prosessista ja erityisopetuksen toteuttamisesta. Lisäksi mainittiin, että opettajien tietoisuus erityisopetuksesta, sen mahdollisuuksista ja merkityksestä lisääntyi. Havaittiin myös, että erityisopetus on kaikkien opettajien asia, eikä sitä voi keskittää pelkästään erityisopettajien tehtäväksi. Kiinnostus ja ymmärrys erityisopetusta kohtaan lisääntyivät. Joissakin oppilaitoksissa lisättiin erityisopetuksen henkilökuntaa ja luotiin uudet toimintamallit erityisopetuksen hallinnolliselle organisoinnille ja resursoinnille. Muiksi projektin tuottamiksi tuloksiksi mainittiin:

- kehitettiin erilaisia testejä erityisopetuspäätösten ja opetuksen perustaksi
- levitettiin oman talon hyviä käytäntöjä sisäisesti
- yhteistyö koulutuksen järjestäjien eri oppilaitosten välillä lisääntyi
- ammatillisen erityisopetuksen käsitteet selkiintyivät ja yhtenäistyivät
- alueen peruskoulut saivat virikkeitä omaan opetussuunnitelmatyöhönsä
- opetuksessa sosiaalisten taitojen opettamisen arvostus lisääntyi
- ohjaukselliset toimintatavat selkiytyivät
- löydettiin uusia erityisopetukseen sopivia työtapoja

- luotiin mukautettuja tavoitteita eri opintokokonaisuuksiin
- havahduttiin oppilaitosten toimintakulttuurien erilaisuuteen
- yhteistyö eri oppilaitosten ja hallinnonalojen välillä lisääntyi
- tuotettiin erityisopetusta koskevaa materiaalia yhteiseen käyttöön
- opintojen keskeyttämisen odotetaan vähentyvän
- motivaation ja oppimistulosten odotetaan parantuvan
- opiskelijoiden työllistymisen ja yhteiskuntakelpoisuuden odotetaan parantuvan
- oma toiminnan arvostus vahvistui ja saatiin varmuutta toimia erityisopiskelijoiden kanssa
- oppilaitoksen sisäinen yhteistyön kehittyi
- saatiin tietoa oman oppilaitoksen erityisopetuksen tilasta (kyselyt ja haastattelut)
- levitysseminaarien avulla pystyttiin lisäämään alueellista tietoisuutta erityisopetuksesta.

Projektissa luotiin yhteistyöverkostoja peruskoulujen, ammatillisten erityisoppilaitosten ja muiden ammatillisten oppilaitosten välille. Tavallisia toimijoita verkostossa olivat opettajien lisäksi opinto-ohjaajat ja kuraattorit. Lisäksi yhteistyökumppaneina toimivat muut hallinnonalat kuten sosiaali- ja terveystoimi, työvoimatoimistot, erityishuoltopiirit, kuntoutuskeskukset sekä Kela.

Yleinen kokemus oli, että aihe oli ajankohtainen ja ilman projektia erityisopetuksen systemaattinen kehittäminen ei olisi onnistunut yhtä hyvin kuin se nyt tapahtui. Seuraavana muutamia mainintoja, jotka yleisesti kuvastavat osallistujien kokemuksia:

- projekti koettiin hyväksi, koska se antoi mahdollisuuden syventyä erityisopetuksen asioihin, mihin ei ehkä ilman projektin tukea olisi ollut mahdollisuuksia
- vahvasti erityisopetusta toteuttavien ammatillista roolia ja identiteettiä
- oli hyödyllistä kuunnella toisten kokemuksia ja ottaa niistä opiksi
- opittiin, että erityisopettajien ja muiden opettajien yhteistyötä tulee kehittää ja kaikkien sitoutuminen erityisopetuksen asiaan on välttämätöntä
- hankkeen kautta on luotu verkostoja, kehitetty yhteistyötä ja saatu tietoa erityisopetuksen tuloksista
- opettajien erityispedagogisen tietoisuuden lisääntyminen
- johdon tuki ja positiivinen asenne erityisopetusta kohtaan ovat välttämättömiä, jotta työllä on mahdollisuus tuottaa tuloksia
- yksilöllisten tavoitteiden asettaminen ei ole kovin helppoa nykyisessä toimintakulttuurissa
- yhteistyön lisääntyminen ja kehittäminen alueen toimijoiden kesken
- näkemys koulutuksellisen tasa-arvoisuuden merkityksestä lisääntyi.

6 YHTEENVETO

Raportti kuvaa projektia, jossa laadittiin kymmenen koulutuksen järjestäjän erityisopetuksen suunnitelmaa valtakunnalliseen levitykseen ja virikeaineistoksi muille ammatillisille oppilaitoksille. Projektiin valitut koulutuksen järjestäjät olivat keskenään hyvin erilaisia. Mukana oli yhden kunnan alueella toimivia pieniä koulutuksen järjestäjiä ja suuria kuntayhtymiä, pieniä maaseutukaupunkeja ja suuria kaupunkeja. Lisäksi toimintaan liitettiin yhteistyöoppilaitoksina alueella vaikuttavia ammatillisia erityisoppilaitoksia.

Projektin toiminnassa keskeistä oli erityisopetussuunnitelman laatiminen, mutta projektin aikana pidettiin yhteyttä työseminaarien, alueellisten kokoontumisten ja väliraporttien avulla. Projektin loppuvaiheessa kukin koulutuksen järjestäjä organisoi alueellisen levitysseminaarin, joihin osallistui lähes 400 ihmistä.

Erityisopetuksen suunnitelmat liitettiin Opetushallituksen internetsivuille, joilla ne olivat halukkaiden luettavissa. Suunnitelmat sisälsivät runsaasti liitteitä kuten HOPS ja HOJKS -lomakkeita.

Erityisopetuksen suunnitelmista tehtiin tekstianalyysi, jonka tavoitteena oli tuottaa tietoa niiden rakenteesta ja sisällöistä sekä erityisopetuksen järjestämisen periaatteista ja HOJKS -prosessista. Analyysin perusteella voidaan todeta, että projektissa tuotettiin kolmenlaisia erityisopetuksen suunnitelmia:

1. Laaja erityisopetuksen suunnitelma käsittelee asioita kattavasti ja monipuolisesti, siihen sisältyy erityisopetuksen yhteiskunnallisen merkityksen pohdintaa ja erityisopetus liitettiin alueen muihin toimintoihin. Suunnitelman konkreettinen anti ruohonjuuritasolla työskentelevälle opettajalle saattaa kuitenkin jäädä vähäiseksi.
2. Perinteinen suunnitelma pitäytyy tarkasti lainsäädännön ja opetussuunnitelman perusteiden määräyksissä ja toiminta sidotaan vain heikosti muuhun yhteiskunnalliseen toimintaan. Siinä käytetään opetusmaailman kieltä ja toimintamalleja. Suunnitelma on hyvä ja käytännöllinen väline opettajille ja linjaa toimintoja hyvin.
3. Suppea suunnitelma käsittelee tiukasti erityisopetusta osana kaikkea muuta opetusta. Vastuut ovat selkeästi määritellyt ja ne ovat suoraviivaiset. Hyvää tässä suunnitelmassa on se, että erityisopetukselle ei luoda omaa erillistä järjestelmää. Puutteena saattaa olla, ettei se ehkä avaa opettajille kaikkea sitä problematiikka, mitä erityisopetuksen järjestämiseen liittyy.

Yleisenä arvioina projektissa tuotetuista erityisopetuksen suunnitelmista voidaan sanoa, että lähes kaikissa käsiteltiin projektin tehtäväksi annetut asiat. Käsittelyn taso vaihteli pinnallisesta hyvinkin syvälliseen tarkasteluun. Suunnitelmissa saatettiin keskittyä hyvin eri asioihin ja tämä kuvanee osaltaan asian uutuutta, kun voimavarat kuluvat kunkin koulutuksen järjestäjän sillä hetkellä tärkeiksi kokemuksiin asioihin. Kokonaisvaltainen erityisopetuksen suunnittelu ja kaikkien asioiden tasapuolinen käsittely vaatinee edelleen kokemuksia käytännön toiminnasta, suunnitelmien tarkentamista ja kehittämistä.

Suunnitelmat olivat hallintokeskeisiä ja vain muutama suunnitelmaan oli kirjattu opiskelijan persoonallisuuden tai myönteisen itsetunnon tukemiseen liittyviä asioita. Kansalliset linjaukset syrjäytymisen ehkäisemisestä, koko ikäluokan kouluttamisesta tai koulutuslavalikoiman laajentamisesta erityisopetuksessa eivät näissä suunnitelmissa juurikaan näkyneet. Erityisopetuksen resursoinnin periaatteet oli suunnitelmissa kuvattu varovaisesti.

Kokonaisuudessaan projekti oli onnistunut ja osallistujat katsoivat saaneensa siitä monia virikkeitä omaan opetussuunnitelmatyöhönsä. Yhteistyötä ammatillisten erityisoppilaitosten kanssa virisi projektin aikana ja toisaalta oppilaitosten keskinäinen yhteistyö lisääntyi. Yleinen kokemus oli, että aihe oli ajankohtainen ja ilman projektia erityisopetuksen systemaattinen kehittäminen ei olisi onnistunut yhtä hyvin kuin se nyt tapahtui.

7 KIRJALLISUUS

Laki ammatillisesta koulutuksesta 630/1998

Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 380/1987

Kansanterveyslaki 66/1972

Lastensuojelulaki 683/1983

Asetus ammatillisesta koulutuksesta 811/1998

Opetushallitus. 2001. Ammatillisen peruskoulutuksen opetussuunnitelman ja näyttötutkinnon perusteet. Viittomakielisen ohjauksen perustutkinto. 2001. Helsinki: Hakapaino Oy.

Opetusministeriö. 1999. Koulutus ja tutkimus vuosina 1999–2004.

Opetusministeriö. 2002. Ehdotus erityisopetuksen strategiaksi toisen asteen ammatillisen koulutukseen. Opetusministeriön työryhmän muistioita. 2002:6.

Opetusministeriö. 2004. Ammatillisen erityisopetuksen toimenpideohjelma. Taustamuistio. Opetusministeriön monisteita 2004:1.

8 LIITTEET

Liite 1 AMES -PROJEKTIN AIKATAULU 15.12.2001–30.4.2003

PVM	AJOITUS	TAPAHTUMA	VASTUORGANISAATIO/ HENKILÖT	
15.12.2001	S u n n i t t e l u	Projektin käynnistyminen	OPM/OPH/Kaija Miettinen	
11.1.2002		Aloituskokous	OPH/Kaija Miettinen	
25.3.2002		Projektiin osallistuvien ja ammatillis- ten erityisoppilaitosten työseminaari	OPH/Kaija Miettinen	
30.3.2002		Osallistujien projektisuunnitelmat OPH:ssa	Koulutuksen järjestäjät, oppilaitokset	
30.4.2002		Suunnitelmien monistus ja jakelu, kirjallinen palaute	OPH/Kaija Miettinen	
30.6.2002		Väliraportit OPH:ssa		
30.7.2002		Väliraporttien monistus ja jakelu, kirjallinen palaute	OPH/Kaija Miettinen	
27.8.2002		Toiminnan ja suunnitelmien esittely- seminaari	OPH/Kaija Miettinen	
Syksy		Toimintaa ja kirjoittamista OPH:n vierailut	Koulutuksen järjestäjät, oppilaitokset, OPH/Kaija Miettinen	
26.11.2002	T o t e u t u s	Työseminaari		
Kevät 2003		PAIKALLISET SEMINAARIT		
14.2.2003		Kemijärvi	Koulutuksen järjestäjät	
10.3.2002		Keski-Uusimaa	Koulutuksen järjestäjät	
17.1.2003		Satakunnan seutu	Koulutuksen järjestäjät	
12.3.2003		Kotka ja Hamina	Koulutuksen järjestäjät	
25.3.2002		Pohjois-Savo	Koulutuksen järjestäjät	
14.3.2003		Turku	Koulutuksen järjestäjät	
21.3.2004		Åbolands Yrkesskola	Koulutuksen järjestäjät	
Tammikuu 31.1.2003		S e m i n a a r i t	Julkaisuunntelman tekoa, erityis- opetuksen suunnitelmat valmiit	OPH/ Pia Päivänsalo ja Kaija Miettinen, koulutuksen järjestäjät
Helmikuu Maaliskuu Huhtikuu			Loppuraportin työstämistä, julkaisun tekemistä, www-sivut	Koulutuksen järjestäjät, OPH/Piia Päivänsalo ja Kaija Miettinen
30.4.2003			Projekti päättyy ja loppuraportit valmiit. Julkaisu valmis? www-sivut ja linkit kunnossa	
16.10.2003	Päätösseminaari		Kaija Miettinen ja Piia Päivänsalo	

Liite 2 AINEISTOANALYYSIN TULOKSET

ERITYISOPETUKSEN SUUNNITELMA	
OPETUSSUUNNITELMA PERUSTEET	
Yhteinen osa	
Persoonallisuuden kehittäminen	4
Myönteinen oppimisympäristö	3
Erilaisiin opiskelijoihin huomion kiinnittäminen	9
Kodin ja koulun välinen yhteistyö	10
Yhteistyö ulkopuolisten asiantuntijoiden kanssa	7
Myönteisen yksilöllisen kehityksen tukeminen	7
Terveen itsetunnon tukeminen	2
Tasa-arvon lisääminen	7
Arviointi erityisopetuksessa	
Mukautus	9
Arviointikriteerit mukautuksessa	7
Todistusmahdollisuudet	5
Tiedottaminen mukautusten vaikutuksesta	4
Opinto-ohjaus	
Opinto-ohjauksen järjestäminen	9
Nivelvaiheen yhteistyö	10
Opiskeluvaikeuksista huolehtiminen	10
Poissaolojen seuranta	6
Elämänhallinnan kehittäminen	6
HOPS erityisesti erilaisille	5
Koko henkilöstön osallistuminen ohjaukseen	4
Informaatio jatko-opinnoista	1
Jatko-ohjaus opintojen jälkeen	4
Ammatillisen erityisopetuksen toteuttaminen	
Yhdenvertaiset mahdollisuudet	7
Yhdenvertaisuusperiaate opintojen järjestämisessä	7
Yhteys ammatilliseen erityisoppilaitokseen	7
Erityisopetus oppisopimiskoulutuksena	2

Toteutus	10
Tavoitteet	7
Opetusmenetelmät	9
Tuki- ja erityispalvelut	8
Asiantuntijapalvelut	7
Yhteistyötahot	7
Yhteistyön kuvaaminen	6
Vastuut	10
Resurssit	5
Koko oppilaitosyhteisön tuki	4
Erityisopetuksen tarve/peruste	8
HOJKS -prosessi	9
HOJKS -yhteistyö	9
HOPS	6
Palvelu- ja tukitoimet	5
Vastuuhenkilöt	10
Opiskelijan vahvuudet	3
Harjaantuminen työssäoppimisessa	2
Edistymisen seuranta	7
HOJKS -muutokset	8
Kuntoutus	3
Lainsäädäntö	
Erityiset opetusmenetelmät § 21	4
Tukiopetus/erityisopetus ero	6
Opiskelijan kuuleminen	10
Salassapito/tietojen siirto	3
Opintososiaaliset edut	3
Terveystenhoito	5
Muun lainsäädännön mukaan saatava tuki	4
Asuminen opiskelija-asunnossa	1
Kesu 1999–2004	
Koko ikäluokan kouluttaminen	2
Keskeyttämisen vähentäminen	4
Syrjäytymisen ehkäiseminen	4

Oppimisvaikeuksien tunnistaminen	8
Opetusmenetelmien ja työtapojen uudistaminen	5
Tietoteknisen eriarvoistumisen estäminen	1
Työelämään siirtymisen tukitoimet	5
Integraation edistäminen	9
STRATEGIAN TOIMEENPANO	
Esteetön oppimisympäristö	1
Koulutuksen ja kysynnän vastaavuus	1
Joustavan valinnan lisääminen	2
Koulutusalaakohtaisen tarjonnan laajentaminen	1
Vaikeimmin vammaisten opetuksen turvaaminen	1
Opinto-ohjauksen tehostaminen	3
Nivelvaiheen yhteistyö	8

Liite 3 ERITYISOPETUKSEN SUUNNITELMAN OTSIKOITA JA SISÄLTÖJÄ

AMES -projektissa laadittujen erityisopetuksen suunnitelmien mukaan

JOHDANTO-OSA

- suunnitelman laajuus
- suunnitelman tarkoitus
- osa-alueet
- viitekehys

TOIMINTAYMPÄRISTÖN KUVAUS

- ammatillisen koulutuksen tehtävä valtakunnallisella tasolla
- lainsäädäntö
- opetussuunnitelman perusteet
- valtakunnalliset linjaukset
- koulutuksen järjestämisluja
- ammatillinen koulutus ja erityisopetus alueellisen kehittämisen välineenä
- alueellinen strategia
- alueelliset painotukset ja arvoperusta erityisopetuksen järjestämiselle
- koulutuksen järjestäjän rooli erityisopetuksen järjestämisessä
- koulutuksen järjestäjän koulutuspoliittinen strategia
- omistajasuhteiden muutosten vaikutukset
- perinteisten toimintatapojen vaikutukset erityisopetuksen järjestämiseen
- yleiset opetusjärjestelyt ja tukiopeus
- erityisopetus osana koulutuksen järjestäjän toimintaa
- opiskelijavalinta
- Nivelvaiheen yhteistyö peruskoulusta ammatilliseen koulutukseen
- kansainvälinen toiminta
- työssäoppiminen
- näytöt
- ura- ja rekrytointitoiminta
- verkostoyhteistyö

ERITYISOPETUKSEN JÄRJESTÄMISEN PERIAATTEET

- erityisopetuksen järjestämisen peruseriaatteet
- segregatio
- integraatio
- inkluusio

ERITYISOPETUKSEN TYÖTAPOJA JA MENETELMIÄ

- pienryhmäopetus
- integroitujen opiskelijoiden opetus
- LUKI -opetus
- samanaikaisopetus
- työssäoppiminen
- työvaltainen oppiminen
- tavoitteiden mukauttaminen
- opinnoista vapauttaminen
- projektioppiminen
- yksilöllinen oppiminen
- opiskeluajan muuttaminen
- pajaopetus
- vammaisten opiskelijoiden valmentava ja kuntouttava opetus ja ohjaus
- fyysiset järjestelyt
- ryhmäytyminen
- vertaistuki

YHTEISTYÖ PERUSOPETUKSEN KANSSA JA ENNAKOIVAT TOIMENPITEET

- alueellinen yhteistyö
- nivelvaiheen yhteistyö
- opiskelijavalinta
- ohjaus ja toimenpiteet ennen koulutuksen aloittamista
- erityisopetuksen tarpeessa olevien opiskelijoiden kartoittaminen
- nivelvaiheessa saatujen tietojen hyödyntäminen
- oppimistyyli- ja oppimisvalmiustestit ja niiden hyödyntäminen
- lähtötasotestit ja kartoitukset ja niiden hyödyntäminen
- oppimistyylikartoitukset
- keskustelut opiskelijan kanssa ja opiskelijan omat kokemukset oppimisesta
- erityisopiskelijaksi määrittämisen periaatteet ja toimintaprosessi
- erityisopiskelijakartoituksen vahvistaminen
- puuttumismallit ongelmatilanteissa

ERITYISOPETUKSEN TARPEESSA OLEVIA OPISKELIJOIDEN KARTOITTAMINEN

- erityisopetuksen perusteen määrittäminen

OPISKELIJAN HENKILÖKOHTAISET SUUNNITELMAT

- HOJKS:n laatiminen
- HOJKS:n tarkistaminen ja seuranta
- vastuuhenkilöt ja resurssit
- tiedottaminen
- opettajien perehdyttäminen

TUKI- JA ERITYISPALVELUT

- opiskelijahuolto
- erityisopetuksen tiimi
- terveydenhoitopalvelut
- kuntoutuspalvelut
- sosiaalitoimen palvelut
- työvoimatoimisto
- työelämäyhteydet
- KELA
- erityishuolto
- asiantuntijat ja verkostoyhteistyö
- virtuaalinen erityisopetuksen palvelukeskus
- opintososiaalinen tuki
- asuntola- ja vapaa-ajan tukipalvelut

OPINTO-OHJAUS ERITYISOPETUKSESSA

- ammatillisen koulutuksen opintoihin hakeutumisen ohjaaminen
- oppimisen tukeminen
- opinto-ohjaus

ARVIOINTI ERITYISOPETUKSESSA

- tavoitteiden mukauttaminen
- arviointikriteerit mukautetussa arvioinnissa

ERITYISOPETUKSEN RESURSSOINTI

- henkilöstö
- henkilöstön koulutus
- organisointi, vastuutahot ja tehtävät
- käytännön erityisjärjestelyt
- erityisopettajien työnohjaus
- erityisopetuksen kustannusten seuranta

ERITYISOPETUKSEN SEURANTA JA KEHITTÄMINEN

- erityisopetuksen laadun edellytykset
- erityisopetuksen ongelmia ja parannusehdotuksia
- erityisopetuksen tukimahdollisuudet
- kehitettävää eri palveluissa
- yhteistyö ammatillisten erityisoppilaitosten kanssa

OPISKELUN JÄLKEISEN AJAN VALMISTELU

- erityisopiskelijan työhönsijoittuminen
- työllistymisen seuranta

Liite 4 HOJKS OTSIKOITA JA SISÄLTÖJÄ

OPISKELIJAN PERUSTIEDOT

- henkilö- ja osoitetiedot
- kansalaisuus
- asuminen
- perhesuhteet
- huoltajan/lähiomaisen henkilötiedot
- opiskelun rahoitus
- terveydentila/sairaudet
- harrastukset
- vahvuudet
- erityisosaamiset
- työkokemus

SUORITETTAVA TUTKINTO

- tutkinto
- ops-perusteet
- tutkinnon laajuus
- opintojen alkaminen ja oletettu päättymisen
- opetussuunnitelman perusteet
- tavoitteiden muutoksia tarvitsevat opinnot
- arvioinnin suorittaminen
- tavoitteena tutkintotodistus/mukautettu tutkintotodistus

TIETOJA AIEMMISTA OPINNOISTA

- koulutus
- koulun nimi ja opintojen päättymisaika
- luokanvalvoja/ryhmänohjaaja
- koulumenestys
- aiemmat tukitoimet
- mukautukset
- hyväksilukemiset
- vapautukset

LÄHTÖTASON ARVIOINTI

- äidinkieli
- matematiikka
- englannin kieli
- ruotsin kieli
- sosiaaliset taidot
- motoriset taidot
- kognitiiviset taidot
- ammatilliset aineet
- ammattityö
- tulohaastattelu
- terveydentilalausunnat
- elämäntilanne
- opiskelijan vahvuudet
- muut

SUUNNITELMAN TOTEUTTAJAT OPISKELIJAN LISÄKSI

- tehtävä/nimi
- koulun ulkopuoliset tukitoimet/yhteyshenkilö

ERITYISOPETUKSEN PERUSTE

- aikaisemmat opinnot
- työkokemus
- kuulovamma
- näkövamma
- tuki- ja liikuntaelinvamma
- pitkäaikaissairaus
- (vaikea) kehityksen viivästyminen
- tunne-elämän häiriö
- muu peruste

OPETUKSEN/KUNTOUTUKSEN TAVOITTEET

- opiskelijan tavoitteet
- opiskelulle asetetut yleiset tavoitteet

OPETUS-, OPISKELIJAHUOLTO- JA MUUT HENKILÖKOHTAISET PALVELUT JA TUKITOIMET

- aiempien opintojen hyväksiluvut
- opinnoista vapauttaminen
- opiskeluaajan jatkaminen
- opiskelun tukitoimet
- opinto-ohjaajan/opettajan/asuntolanhoitajan/terveydenhoitajan tukitoimet
- tarvittavat tukitoimet ammattikoulutuksen jälkeen
- työssäoppiminen
- työhönsijoittuminen
- näytöt
- päättötyö
- pitkän aikavälin tavoitteet (opiskelu/tutkinto/elämäntilanne)
- lyhyen aikavälin tavoitteet (opiskelu)
- sosiaaliset tavoitteet

OPISKELUJÄRJESTELYISSÄ HUOMIOITAVAA

- opetukselliset käytännön järjestelyt
- opiskelijan vahvuudet ja niiden hyödyntäminen
- kehitettävät asiat
- kehittämistoimenpiteet ja vastuhenkilö

HENKILÖKOHTAISEN OPETUKSEN JÄRJESTÄMISTÄ KOSKEVA SUUNNITELMA

- opetuksen tavoitteet ja sisällöt
- tavoitteiden muuttaminen
- lukutaito
- kirjoitustaito
- suullinen ilmaisu
- numeeriset taidot
- sosiaaliset taidot
- ryhmäkäyttäytyminen
- asenne opiskeluun
- terveydentila
- muuta

HENKILÖKOHTAISEN OPETUS- SUUNNITELMAN OHJAUS JA SEURANTA

KUNTOUTUS

- ulkopuolisten asiantuntijoiden lausunnot ja selvitykset
- oppilaitoksen lausunnot ja selvitykset

YHTEISTYÖ KODIN KANSSA

- yhteydet huoltajiin
- kuka/kenelle/pvm/miksi

TOIMENPITEIDEN SEURANTA

- aika/läsnä/toimenpide
- toimenpiteen tulokset

ARVIOINTI HOJKSIN TOTEUTUMISESTA

- opiskelijahuoltoryhmä yhdessä opiskelijan kanssa arvioi HOJKS-prosessia
- tukitoimien toteutuminen ja riittävyys
- oppimisympäristö
- muutosehdotukset
- opiskelijan suoriutuminen ja edistyminen
- mitä tehty/mitä saavutettu

SUUNNITELMA JATKO-OPINTOIHIN/ TYÖELÄMÄÄN SIIRTUMISESTÄ

SUORITTAMATTOMAT OPINTOJAKSOT JA SUUNNITELMA NIIDEN SUORITTAMISESTA

- korvaussuunnitelma

LISÄTIETOJA

TIEDONSIIRTOLUPA

LAATIMISAJANKOHTA

- tarkistamisväli/ajankohta
- allekirjoitukset opiskelija/huoltaja/oppilaitos